

KULTŪRAS VĒSTURES IZZINĀŠANA NOVADOS

Kopš Latvijas Zinātņu akadēmijas dibināšanas 1946. g. par vienu no tās darbības pamatprincipiem kļuva pētnieku uzmanība pret Latvijas zemi, novadiem, novadu kultūras daudzveidību un tās veidotājiem — mūsu valsts iedzīvotājiem. Zinātniskajās ekspedīcijās novērotas un fiksētas tautas dzīves liecības, rūpīgi vākti fakti arhīvos, apkopoti dokumenti un materiāli par strauji mainīgām un zūdošām novadu kultūras vērtībām. Mēs atrodamies nepārtrauktā mainībā, mums līdzī mainās kultūrvidē, sadzīvē, valoda un priekšmetiskā pasaule, un tieši tādēļ šis pētniecības process ir nemitīgi turpināms. Etnogrāfu, folkloristu, vēsturnieku, valodnieku, arhitektūras un mākslas pētnieku un daudzu citu nozaru zinātnieku uzdevums ir sekot pārmaiņām, sistematizēt gan nezūdošās vērtības, gan arī modelēt mūsu tautas un tās kultūras turpmāko gaitu 21. gadsimtenī.

Apzinoties to, ka valsts pētījumu programma „Letonika” sava vispārinošā rakstura un valstiskā mēroga dēļ nespēs aptvert visu Latvijas novadu kultūras daudzveidību tās neatkarītajos izpausmēs, 1996. g. viens no Latvijas ievērojamākajiem etnogrāfiem akademiķis Saulvedis Cimermanis ar LZA izbraukumu sēdēm, reģionālajām konferencēm un ekspedīcijām vairākos novados uzsāka paralēlu projektu, kura dalībnieku zinātniskie raksti un referāti publicēti žurnālā „Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis” un valsts oficiālajā laikrakstā „Latvijas Vēstnesis”, bet kopš 1998. g. tiek apkopoti „Letonikas bibliotēkas” sējumos, kurus izdod apgāds „LZA Vēstis”. Vairums šajos sējumos iekļauto apcerējumu balstīti avotu pētījumos, par izziņas pamatvērtību uzskatot arhīvos dokumentētus kultūras faktus, agrāk nepublicētu arhīvu un zinātnisko ekspedīciju materiālu interpretāciju. Tieši šādā veidā ir

radušies „Letonikas bibliotēkas” sējumi, kuri ietver jaunus, vērtīgus unikālus materiālus par lībiešu apdzīvoto teritoriju valodas, etnogrāfijas un kultūras liecībām („Kultūrvēstures avoti un Latvijas piekraste”, sastādītājs un redaktors S. Cimermanis, 2008), par malēniešu radošo darbību un valodu (autori D. Markus un J. Raipulis, 2010), pētījumus par Latvijas kultūrvides veidošanos („Kultūrvēstures avoti un Latvijas ainava”, sastādītājs un redaktors S. Cimermanis, 2011), kā arī akadēmiskās zinātnes gaismā apkopotas un vērtētas Alūksnes novada kultūras daudzveidības izpausmes („Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads”, sastādītāji un zinātniskie redaktori D. Markus, S. Cimermanis, 2013). Pateicos Alūksnes novada pašvaldībai par piešķirto finansējumu grāmatas „Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads” arī otrajam izdevumam.

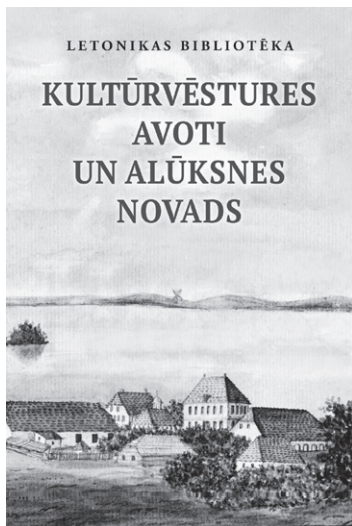
Mana pieredze atļauj apgalvot, ka valsts un tās iedzīvotāju spēks veidojas stipros un attīstītos reģionos, visu novadu saimnieciskajā un garīgajā attīstībā. Šī attīstība nav iespējama bez progresīvi domājošiem cilvēkiem, kuru vēsturiskā atmiņa, kultūras mantojums un garīgais spēks ir smelts savas zemes mīlestībā, vērtību izpratnē un piederības sajūtā savam novadam. Sadarbība ar tik augsta ētiskā rūdījuma ļaudīm arvien nes gandarījumu un mudina zinātnes pārstāvjus nemitīgi iedziļināties un izprast nācijas kultūras dziļākos slāņus, atklāt līdz šim nenoskaidrotas kopsakarības un meklēt atbildes neparastu cilvēku dzīvesstāstos un vēstures liecībās. Šādā abpusējas cieņas un uzticības gaisotnē stiprinās garīgās vienotības saiknes, kopīgajā izziņas ceļā iesaistīto novadnieku un viņu kultūrvēstures pētnieku starpā veidojas pilnīgāka zinātniskās izpratnes aina.

Latvijas zinātnes dzīves organizēšanas un vadīšanas aspektā par svarīgāko motivāciju kļūst kopīgi nodzīvotā laika vērtība, kuras apzinātais neatgriezeniskums aiznes nebūtībā mūsu materiālās un garīgās dzīves mirkļus. Es pateicos ikviena novada vadītājiem, kultūras darba organizētājiem un ikvienam, kurš paaudžu paudzēs gūst piepildījumu ar savu nepavisam ne vienkāršo dzīvi Latvijas laukos, piešķirot tai īpašu jēgu un palīdzot saskatīt tās neatkārtojamo skaistu-

mu arī citiem mūsu dzimtenes iedzīvotājiem. Patecībā par zinātniekiem dāvāto uzticību dzīves unikālo un neatkārtojamo liecību fikšēšanā vēlos izteikt pārliecību, ka līdzšinējā sadarbība ir nesusi gandarījumu par veikumu abām pusēm, un apliecinu ticību arī turpmākai interesei jaunos pētījumos atsegt vēl neizzinātas mūsu vēstures un kultūras šķautnes.

Ojārs Spārītis,
LZA prezidents

KULTŪRVĒSTURES AVOTI UN ALŪKSNES NOVADS

KULTŪRVĒSTURES AVOTI UN ALŪKSNES NOVADS

Rakstu krājums (Sast., red. un papild.
Dace Markus, Saulvedis Cimermanis).
Letonikas bibliotēka.
Rīga: „LZA Vēstis”, 2013.
383 lpp.

Rakstu krājums „Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads” ir apgāda „Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis” 1998. g. nodibinātās kultūrvēsturisko grāmatu sērijas „Letonikas bibliotēka” sestais izdevums. Tas veltīts Alūksnes novada ļaudīm, kuri mīt tajos Ziemeļaustrumlatvijas 15 pagastos un Alūksnes pilsētā, kas administratīvi teritoriālās reformas gaitā 2009. g. apvienojās minētajā no-

vadā. Laika ziņā krājums aptver posmu no 17. gs. līdz mūsu dienām un tematiski ir ļoti bagāts.

Krājumā ievietotā 21 apcerējuma pamatā ir Alūksnes novada pašvaldības, Latvijas Zinātņu akadēmijas un Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas 2011. g. 25. un 26. augustā Alūksnē sarīkotās zinātniskās konferences „Alūksnes novada

kultūrvēstures jautājumi” referāti. Publicētie raksti ir šo referātu papildinājumi ar kultūrvēstures avotu analīzi, kopsakarību meklējumiem un ar paplašinātiem secinājumiem. Grāmatas izdošanu finansēja Alūksnes novada pašvaldība. Daces Markus apcerējums „Malēnisko izlokšņu fonētika mūsdienās” un Jēkaba Raipuļa apcerējums „Malēnieši citzemju mācību iestādēs” sagatavoti ar Valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra, cilvēkdrošība)” finansiālu atbalstu.

Recenzējamā krājuma rakstu kvalitātes augsto līmeni ir nodrošinājis izvēlētais pētnieku kolektīvs. Grāmatas sastādītājiem un zinātniskajiem redaktoriem izdevies izveidot tādu radošu autoru kopumu, kurā līdzās pieredzes bagātiem zinātniekiem ar savām pirmajām publikācijām iekļāvušies sastādītāju audzinātie jaunie pētnieki. Autoru atlase — dažādu jomu speciālisti (biologi, etnogrāfi, folkloristi, kultūras, literatūras un mākslas vēsturnieki, pedagogi, valodnieki, vēsturnieki), kuru vairums dzimuši Alūksnes novadā. Pēc dažādu specialitāšu apguves viņi joprojām dzīvo un strādā savā novadā, līdzās pamatdarbam pievērsoties novadpētniecībai. Autoru kopā ir arī malēnieši, kuri darba gaitās nonākuši citos novados. Avotu pētišanai sagatavotu autoru sastāva izveidošana ir raksturīga visiem Letonikas bibliotēkas izdevumiem. Visai Letonikas bibliotēkai ir kopīga iezīme — metodiski balstoties uz plašiem Latvijas, Igaunijas, Lietuvas, Baltkrievijas, Krievijas, Somijas u.c. zemju arhīvos iegūtiem vēstures pirmavotiem, pētniecība notiek no atsevišķā (izvēlēta) novada uz pārnovadiem un pēc tam uz vispārīgo Latvijas un tās kultūras vēsturi. Arhīvu dokumentos iegūtajām ziņām pievienojas dažādu nozaru zinātnieku ekspedīciju dotumi, norišu laikabiedru un dalībnieku atstātie apraksti, fotogrāfējumi, zīmējumi, pētnieku veikta notikumu vietu rūpīga apskate un dokumentēšana, arī citādas norādes. Avotu grupas cita citu kontrolē, papildina, precizē, veido daudzpusīgu pamatu parādību un procesu cilmes, attīstī-

bas cēloņsakarību, tipoloģijas un citu jautājumu skaidrošanai. Šie apstākļi ļāvuši daudziem attēliem pievienot paplašinātas anotācijas ar ilustrāciju labākai izprotamībai sniegtām kultūrvēsturiskām ziņām. Saprotams, ka krājumu sastādītāji un zinātniskie redaktori regulāri snieguši autoriem gan teorētisku, gan praktisku palīdzību izvēlētas tēmas avotu apzināšanā un izpētē. Tēmu daudzveidība un autoru paaudžu pēctecība garantē jaunas zināšanas, atklājumus, darba turpinājumu, iegūto faktu un atziņu lietojumu sabiedrības patriotiskajā audzināšanā un izglītošanā. Vēl visnotaļ uzteicama īpašība — valodas tīrība, iztiekot bez anglosakšu un slāvu izcelsmes svešvārdiem, skaidra domas virzība.

Recenzējamā rakstu krājuma vērtību un nozīmību vairo autoru atrastie un pētnieki agrāk npublicēti (neizzināti) materiāli par Alūksnes novada saimniecības, kultūras un vēstures svarīgākajām norisēm, par malēniešu dzīves veidu, izlokšņiem, tradicionālo kultūru un dažādu tautību cilvēkiem, kas devuši paliekošas kultūras un zinātnes vērtības. Oriģinālais npublicētais materiāls iegūts jau minētajos Latvijas, Igaunijas, Krievijas, Ukrainas un Vācijas arhīvu fondos. Tas papildināts ar preses datiem, ar etnogrāfu, folkloristu, valodnieku zinātnisko ekspedīciju devumu, ar pagātnes notikumu vietu, ar J. K. Broces un J. R. Šturna 17. gs. vidū un 18./19. gs. mijā zīmēto objektu apsekojumu mūsdienās un to zinātnisku dokumentēšanu. Izsmeltoši apgūta izpētes tematiku skarošā zinātniskā literatūra. Raksti par jaunāko laiku tēmām ir papildināti ar norišu laikabiedru liecībām un ar notikumu vietu personiskiem apsekojumiem. Šāda pieeja pētniecības darbam ir nodrošinājusi, ka akadēmisko rakstu krājums daudzviet sniedz plašu, līdz šim nezināmu informāciju un tādējādi veicina inovatīvus zinātniskos slēdzienus. No daudziem iespējamiem piemēriem minam tikai četrus: 1) D. Markus un S. Cimermaņa stāstījumu par senajiem somugriskajiem iedzīvotājiem un viņu tradicionālo kultūru Ilzenes–Kalna-

muižas (Kalncempju)–Zeltiņu apkārtnē, ko kaimiņu pagastu iedzīvotāji dēvēja par „Melno galu” (361–364)*, 2) Skaidrītes Kļaviņas rakstīto par sarkanarmiešu un vācu vienības sadursmi pie Liepnas 1941. g. 4. jūlijā (275–288), 3) Ivetas Mikijanskas, Lindas Safranovičas, Sanītas Stinkules un Guntas Tučas sniegto par maz pazīstamo alsviķietu mākslinieku Jāni Krēsliņu, viņa devumu latviešu tradicionālās kultūras izziņāšanā un par sadarbošanos ar gleznotāju Jani Rozentālu (140–197), 4) Ventas Koceres atklāto par Latvijā pilnīgi nepazīstamo gaujienieti Ukrainas arhitektu Jūliju Cauni (198–211). Agrāk neapgūto kultūrvēstures un vēstures avotu ieviešana zinātniskajā aprītē, to rūpīga vispusīga izvērtēšana, precīzi dokumentēti pārdomātie un pamatotie secinājumi ir zinātniskā krājuma stiprā puse. Un vēl — pierādīts, ka vēsture nav anonīms, amorfs veidojums. Vēsturi veido tauta — konkrēti cilvēki. Un pētnieku uzdevums ir pamanīt un saglabāt nākamo paaudžu zināšanām un godam viņu paliekošo devumu. Radošo personāliju apcerējumos netrūkst. Visdažādākajos laikos un kontekstos. Vai tas būtu katram no skolas sola zināmais E. Gliks šajā M. Grudules pētījumā, vai 18. gs. Alūksnes baznīcas grāmatā minētie skolmeistari — Tūjas muižā 29 g. v. Pēteris, Kolberga muižā — 28 g. v. Kaspars no Drāķenu sētas (J. Līcis, 34), vai M. Viksnas dokumentētajā folkloras vācēju bagātīgajā raksturojumā minētās studentes D. Briediņa (D. Markus) (114) un I. Jansone (115), arī daudzi citi.

Krājuma saturā iezīmējas piecas vadlīnijas: 1. Kultūrvēstures avoti un to izmantošanas iespējas novada izziņāšanā. 2. Novadnieku daudzu paaudžu centieni iegūt zināšanas. 3. Ar Ziemeļaustrumvidzemi saistītu radošu personu devums Alūksnes novadam, Latvijai un citām zemēm. 4. Alūksnes novads kā lat-

viešu un kaimiņtautu sakaru un sadarbības apvidus. 5. Atsevišķu nozīmīgu norišu un darbības jomu apskats (9). Pēc iepazīšanās ar rakstiem jāsecina, ka pirmā, mūsaprāt, galvenā vadlīnija par kultūrvēstures avotiem un to izmantošanas iespējām novada vēsturē visos darbos ir atsegusies visspilgtāk. Īpaši pozitīvi vērtējams savdabīgais Daces Markus un Saulveža Cimermaņa avotpētnieciskais raksts „Ieskats Alūksnes novada kultūrvēstures izziņāšanas avotos”. Svarīga vieta krājumā ierādīta pētījumiem par Alūksnes novada saimnieciskās, izglītības un kultūras dzīves attīstību.

Doma par Alūksnes novada padziļinātu kultūrvēsturisku izziņāšanu, minētās konferences rīkošanu un iespējamu grāmatas izdošanu radās E. Glika Alūksnes Valsts ģimnāzijas simts gadu jubilejas dienas noslēguma norisē. Novada pašvaldības toreizējie vadītāji ierosmi novērtēja un sniedza vispusīgu palīdzību tās īstenošanai. Ar pašvaldības atbalstu jau agrāk bija izdotas labas grāmatas (8–9). Rosinājuma un tam sekojušo rīcību pamatā bija vairāki apstākļi: 1) sastādītāju vienots priekšstats par pētniecisko darbu un ilggadīga zinātniska kopdarbība, 2) zināšanas par novadu un tā ļaudīm, pieredze, kas iegūta, gatavojot grāmatu „Radošie malēnieši un viņu valoda” (sk. turpmāk), 3) pārliecība par novada ļaužu milzīgo radošo potenciālu un aktīvu līdzdalību ieceres īstenošanā, 4) S. Cimermaņa zinātniskās darbības gadu desmitos uzkrātā pieredze, kam veltām dažas rindas.

Saulveža Cimermaņa darbība, prasmīgi vienojot zinātnisko pētījumu organizētāja un veicēja, zinātniskā konsultanta un redaktora atbildību, ir devusi nopietnu ieguldījumu Latvijas kultūrvēstures avotu izziņāšanā un kultūrvēstures problēmu pētniecībā. Šajā veikumā nepārvērtējama nozīme ir no ārienes varbūt grūti pamanāmajai divdesmitgadīgai kopdarbībai ar novadnieci un fonētiķi Daci Markus. Ilggadīgam darbam ir viens, perfekti izstrādāts modelis: avotu apzināšana

* Šeit un turpmāk šajā rakstā tie ir grāmatas lapušu skaitļi.

un zinātkāru autoru kolektīvu veidošana, izbraukuma sēžu, lokālu un starptautisku konferenču organizēšana, pēc tam — šajos pasākumos nolasīto referātu papildināšana ar jauniem vēstures avotu dotumiem un izvērstiem secinājumiem, kam seko rūpīgi sagatavotas publikācijas. Tās ir regulāras, sistematiski uzturētas norises, iesaistot tajās LZA, augstskolu, pētniecības institūtu un muzeju spēkus, novadu inteligenci, īpašu uzmanību veltījot jaunu pētnieku gatavošanai. Divdesmit gados aptverti daudzi kultūras un sociālās vēstures un tradīciju vienoti Latvijas reģioni, ar pieeju *a minori ad malus* — no mazā uz vispārējo. Mazirbe (1994, 1996), Staicele (1998, 2000), Rīga (1998), Alūksne (1999, 2011), Limbaži (2003), Valmiera (2005), Mālpils (2013), arī Bauska, Cēsis, Skrunda, Ventspils u. c. Referēts Letonikas kongresos un konferencēs. Cieša sadarbība ar Latvijas Nacionālo vēstures muzeju, Etnogrāfisko Brīvdabas muzeju un novadu muzejiem, ar tagad jau nesaprātīgi likvidēto „Lībiešu krastu”, novadu pašvaldībām un kultūras iestādēm. Kopdarba rezultātā tapuši akadēmisku zinātnisku rakstu krājumi, publikācijas žurnāla „Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis” A daļā (sociālās un humanitārās zinātnes), raksti valsts oficiālajā laikrakstā „Latvijas Vēstnesis”. Lasītāji ir jau saņēmuši Letonikas bibliotēkas bagāti ilustrētās grāmatas: „Kultūrvēstures avoti un Latvijas piekraste” Letonika. Otrais kongress. Latvijas Zinātņu akadēmija. Latvijas Akadēmiskā bibliotēka. Rīga: Apgāds „LZA Vēstis”, 2008. 382 lpp.; „Kultūrvēstures avoti un Latvijas ainava” Letonikas bibliotēka. Latvijas Zinātņu akadēmija. LU Akadēmiskā bibliotēka. Rīga: Apgāds „LZA Vēstis”, 2011. 405 lpp.; Dace Markus, Jēkabs Raipulis „Radošie malēnieši un viņu valoda” Letonikas bibliotēka. Rīga: Apgāds „LZA Vēstis” sadarbībā ar izdevniecību „Zinātne”, 2010. 216 lpp.; „Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads” Letonikas bibliotēka. Alūksnes novada pašvaldība, Latvijas Zinātņu akadēmija, Rīgas Pedagoģijas un izglītības

vadības akadēmija. Rīga: Apgāds „LZA Vēstis”, 2013. 383 lpp.

Pie Letonikas bibliotēkas jāpieskaita arī S. Cimermaņa monogrāfija „Zveja un zvejnieki Latvijā 19. gadsimtā” Letonikas bibliotēka. Rīga: Apgāds „LZA Vēstis”, 1998. 248 lpp. Iespējamai tiek gatavota S. Cimermaņa monogrāfija „Tautas celtniecība Latvijas ainavā” (Letonikas bibliotēka. Izdevniecība „Zinātne”); tapšanas stadijā ir arī rakstu krājums „Kultūrvēstures avoti un Mālpils novads” (Letonikas bibliotēka. Izdevniecība „Zinātne”).

Sniegsim īsu ieskatu krājuma „Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads” pētnieku rakstos. Balstoties uz plašas Ernsta Glika darbu un viņa darbībai veltītās pētījumu literatūras analīzi, Māra Grudule Alūksnes krājumā publicē pētījumu „Ernsta Glika poētiskie vingrinājumi latviešu, vācu un krievu valodā”. Profesionāli, Baltijas dzejas kontekstā veikts E. Glika sacerēto svinību dzejoļu, mirušo piemiņai veltīto dzejoļu (epicēdiju), luterāņu dziesmu, akrostihu, dažādu atdzejojumu mākslinieciskais izvērtējums. Propagandējis luterānismu krievu sabiedrībā — četras luterāņu dziesmas sarakstītas latviski, 53 baznīcas dziesmas un viens veltījuma dzejolis uzrakstīts krieviski. Secināts, ka E. Glika poētiskie mēģinājumi neaizēno viņa kā Bībeles tulkotāja slavu, bet „iemet kādu papildu staru laikmetā un personībā” (26). Jānis Līcis „Alūksnieši 18. gs. vidū draudzes baznīcas grāmatu atainojumā” raksturo Alūksnes draudzes saimniecisko dzīvi, teritoriālo iedalījumu, muižu un zemnieku zemi, zemnieku — dzimtcilvēku nodevas, kas atspoguļotas 18. gs. 50. gadu baznīcas grāmatā. Alūksnes draudzē bijuši 4996 zemnieki (pēc 1744. g. arklu revīzijas), jauna skola uzcelta Ziemeļu karā nopostīto triju vietā 1742. g. Mājmācības tradīcija panāca, ka „nav bijis nevienas sētas bez kāda lasītpratēja”, kaut Vidzemes landtāgs tikai 1765. g. pieņēma noteikumus par zemnieku skolu dibināšanu. Mūsdienās latviešu vārdu skaits kalendārā tuvojas tūkstošim, bet

18. gs. vidū bija tikai 37 vīriešu un 27 sieviešu vārdi, arī īgauņu un slāvu cilmes. Uz Latvijas vēstures fona autors sniedz bagātas ziņas par novada skolām, skolēnu skaitu, par zemnieku sētu saimniekiem, kalpu ģimenēm, par saimnieciskajām aktivitātēm u. c.

Uģa Niedres raksts „Fragmentārs lūkojums 18. un 19. gadsimta Alūksnē — muižā, miestā, pagastā” uz arhivu un etnogrāfu ekspedīciju dokumentu pamata risina sarežģītos, vēsturniekam ļoti darbietilpīgos pētniecības jautājumus par muižas ražošanas un valdījumu attiecībām ar atšķirīgu sociālu slāņu zemniekiem dažādos laikmetos. Un tieši šis lielais darba patēriņš uzskatāmi, dzīvi atsedz notikumus pirms 310 gadiem, kad Ziemeļu karā tika nopostīta Livonijas ordeņa Jaunavas Marijas pils un 1710. g. sekoja Lielais mēris, paņemot Rīgas un Cēsu apriņķos 61% cilvēku dzīvību, bet, Alūksni saudzējot, zaudējums tikai — 9,6%. Kur mēs uzzinātu, kā klājas dokumentos ierakstītajiem draudzes skolmeistaram un ķesterim Ankipēr Peter un kā Laurup Jākam, ja ne autora rūpīgajā 1724. g. arklu revīzijas materiālu pētījumā? Imants Lancmanis rakstā „Ieskats Alūksnes novada muižu arhitektūrā” pēc tēmas izsmelšanas izpētes pamatoti secina, ka „Alūksnes novads kopumā vērtējams kā viena no kultūrvēsturiski visvairāk piesātinātajām Latvijas vietām, kas sniedz plašu pārskatu par Vidzemes arhitektūru un mākslu no 18. gadsimta otrās puses līdz 19. gadsimta beigām” (94). Māra Viksna savu tēmu „Malēnieši folkloras vākšanas darbā” risina, izmantojot LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuves unikālo avotu materiālu. Autore stāsta par malēniešu — folkloras vācēju devumu, ir bagātinājusi atziņas par Kr. Barona galvenā līdzstrādnieka, „Latvju dainu” izdevēja Henrija Visendorfa biogrāfiju (97–99), par folkloras vācējiem Dāvi Ozoliņu, Pēteri Šmitu, Kārli Bikki (97–102) u. c. Sevišķi izgaismota alsviķiešu skolotāja Otto Timana aizrautīgā folkloras vākšanas darbība (103–107), vēlāko gadu zinātniskās ekspe-

dīcijas un studentu iesaiste tajās. Zinātniski nozīmīgas ir folkloras vācēju piezīmes par Alsviķa–Ilzenes–Zeltiņu apvidus somugrišķajiem apdzīvotājiem (102–105). Novada folkloras vērtību izzināšanai īpaši vērtīgs ir Latviešu folkloras krātuves to kolekciju saraksts, kurās atrodami Malēnijas folkloras materiāli. Jāpiebilst, ka dažādu gadu vēsturnieku, folkloristu, etnologu ekspedīciju materiāli pagaidām arī nav pietiekami izmantoti vēstures avots.

Dace Markus pētījusi „Malēnisko izlokšņu fonētiku mūsdienās”. Teorētiskā problēmas izpētē autore balstās uz plaša, mūsdienās savākta novada fonētiskā materiāla un secina, ka malēniskās izlokšnes ir augšzemnieku dialekta dziļo latgalisko jeb nesēlisko izlokšņu grupas īpašs variants (138). Pierakstot izlokšņu runātāju stāstījumus, iegūta arī jauna informācija par Dēliņkalnā Otrā pasaules kara laikā avarējušo vācu lidmašīnu, kā arī avārijā izdzīvojušā lidotāja fotogrāfija.

Pie pētnieku veiksēm jāpieskaita dziļā ieinteresētība, ar kādu atsegti novadnieku nepārtrauktie centieni, jau sākot no 17. gs., iegūt izglītību. Pārlicinoši pierādīts, ka šie centieni ir kļuvuši par stabilu, no paaudzes paaudzē pārmantotu novada iedzīvotāju tradīciju. Uzzādītas jaunas ziņas gan par Alūksnes novadā dzimušajiem dažādu jomu speciālistiem, kas pēc izglītības iegūšanas palikuši tajā strādāt, gan par malēniešiem, kurus profesija darba gaitās aizveda uz Latvijas pārnovadiem un pat uz citām zemēm.

Četri autori lasītājus iepazīstina ar līdz šim gandrīz nezināmā, Alsviķos dzimušā daiļkrāsotāja, mākslinieka, etnogrāfa, fotogrāfa, rakstnieka Jāņa Krēsliņa izvērstu dzīves gājumu un ar viņa svarīgo un paliekošo devumu latviešu tradicionālās kultūras vērtību izzināšanā, popularizēšanā un saglabāšanā: Gunta Tuča, Linda Safranoviča, Iveta Mikijska. „Malēnieša Jāņa Krēsliņa — daiļkrāsotāja, etnogrāfa, mākslinieka — personības veidošanās”. Sanita Stinkule. „Jānis Krēsliņš — latviešu tradicionālo kultūras vērtību

izzinātājs". Uzsvērts J. Krēsliņa ieguldījums 1896. g. Pirmās latviešu etnogrāfiskās izstādes sagatavošanā, analizēti viņa ekspedīcijas tapušie zīmējumi, fotogrāfijas, pierakstītie folkloras materiāli. J. Krēsliņa 19. gs. beigu zīmējumu devums ar savu nozīmību latviešu kultūras pētniekiem pielīdzināms J. K. Broces 18./19. gs. mijas un Šveices mākslinieka J. R. Šturna 1661. g. zīmējumu vērtībai. Sevišķi nozīmīgs ir dažādu kultūrvēsturisko slāņu (parādību attīstības pakāpju) vienlaicīgas pastāvēšanas fiksējums, arī sadarbības ar gleznotāju Jani Rozentālu atainojums. J. Krēsliņa daudzpusīgās darbības atstātais mantojums, kā to pamatoti secina raksta autore S. Stinkule, ir „vērtīgs avots daudzu kultūras vēstures jautājumu skaidrošanā” (194). Venta Kocere rakstā „Harkovas ievērojamais arhitekts Jūlijs Caune (1862–1930)” izpētījusī vēl viena Latvijā pilnīgi nezināma, ievērojama malēnieša dzīves un bagātīgā darba ceļa gājumu. Raksta pamatā likts Harkovas apgabala (Ukraina) Valsts arhīva fondu materiāls. Parādītas J. Caunes izglītības ieguves gaitas, uzrādītas viņa projektētās celtnes, to stilu īpatnības, raksturoti celtniecības materiāli utt. Tā laika arhitektūrā Harkovā prevalēja Pēterburgas celtniecības stils, jo Ukraina jūta ciešu saikni ar šo pilsētu. Reizē kā laikmeta aina parādās samērā plašā Harkovas latviešu sabiedrība un J. Caunes sadarbšanās ar to (205).

Aivars Kehris rakstā „Veclaicenes Klotiņu dzimta un tās raduraksti kopš 1862. gada” pēta malēnieša, priekšzīmīga lauksaimnieka un amatnieka Toma Klotiņa dzimtas vēsturi kopš laika, kad par to saglabājušies neapstrīdamas drošības dokumenti. No šīs dzimtas nākuši ievērojami arhitekti, fiziķi, mežkopji, pedagogi, mūziķi, medicīnas darbinieki un citu jomu speciālisti. Raksturīgs filigrāns izpētes darbs. Pamatots autora secinājums, ka Klotiņu dzimtas liktenis atspoguļo latviešu tautas likteni, jo okupācijas varas ir atstājušas graujošu iespaidu uz mūsu zemi un cilvēkiem (246). Gaidām līdzīgus pētījumus par

citām zināmām sazarotām un radošām malēniešu dzimtām, kādu nav mazums.

Jēkaba Raiņuļa tēmas: „Malēnieši citzemju mācību iestādēs” mērķis — izzināt Alūksnes apvidus iedzīvotāju izglītošanās iespējas, teritorijai atrodoties Krievijas impērijas sastāvā un arī vēlāk, līdz pat mūsu dienām. Sevišķi izcelta malēniešu censoņu izglītības iegūšanas nepieciešamība ārpus Latvijas, pārvarot vietējos sociālo kārtu hierarhijas nosacījumus jeb „zemās izcelsmes” šķēršļus un finansiālās grūtības, — viņi mācījās Tērbatas, Pēterburgas, Maskavas augstskolās. Izglītība tika iegūta arī Pleskavā, Kijevā, Kazanā, Smoļenskā, Ostrovā, Penzā, Harkovā, arī Berlīnē, Darmštatē, Sorbonā u. c. Liela izpētes darba rezultātā autors apkopojis ziņas par 179 personām (251, 252). Balstoties uz plašo avotu klāstu, secināts, ka malēniešu lielā tieksme pēc izglītības un iegūto zināšanu izmantošana pilnībā varēja īstenoties tikai Latvijas valstī (270). Izcili bagātais pieminēto personu loks, visdažādāko likteņu un darbības analīze ir enciklopēdisks materiāls, kas derīgs gan Latvijas mēroga vispārējās enciklopēdijas, gan atsevišķu nozaru — vēstures, pedagogijas, medicīnas u.c. enciklopēdiju sagatavošanā, kā arī t.s. dzimtu koku pētniecībā, kura izvērsusies pēdējos gadu desmitos, augot interesei par dzimtu, ģimeņu, novadu un citādām saknēm, par radniecības saitēm, ģimeņu (dzimtu) tradīcijām. Apcerējumam pievienots šo izglīto malēniešu uzrakstīto mācību līdzekļu saraksts.

Būtisku krājuma rakstu daļu veido pētījumi par kaimiņtautu kultūras un saimnieciskiem sakariem, malēniešu attieksmi pret dabas un kultūras vērtībām un rūpēm par to saglabāšanu un dažī citi temati.

Ēvalds Vanags rakstā „Romeškalns stāsta” ieskatās Alūksnes augstienes kalnainākās daļas — Veclaicenes Romeškalna un apkārtējo kalnāju skaistajā panorāmā un to apdzīvojošu cilvēku dzīvē. Atsegta malēniešu attieksme pret dabas, kultūras un izglītības

vērtībām, pat ar mītisku „piesitienu” stāstīts par Veclaicenes pamatskolas talantīgajiem skolotājiem un absolventiem. Vairākiem pētījumiem cauri vijas dažādu tautību pārstāvju: latviešu, vācu, krievu, igauņu, ebreju u.c. iedzīvotāju sadzīves attiecību, prasmju attēlojums. Tā Kristīne Ducmane rakstā „Garjuru un Klabatu igauņi laikmetu griežos” sniedz atmiņas par dienvidigauņu ienākšanu un iesakņošanās Ziemeļvidzemes latviešu vidē, par abu etnosu pārstāvju kopdzīvi un sadarbības. Stāstījums veiksmīgi sasaistīts ar arhīva un zinātniskās literatūras dotumiem. Sniegtas ziņas par kolhoza laikā iznīcinātajām igauņu vecsaimniecībām (223), par igauņu ģimenēm, sadzīvi un ēdienu.

Alūksnes novada vēstures izpētē manāmu vietu ieņem Maijas Semjonovas „Aresta nams un mazpilsētas cietums (1920–1940)” un Skaidrītes Kļaviņas „Liepna 1941. gada 4. jūlijā”. Izpētes metodiskajā ziņā sevišķu uzmanību pelna S. Kļaviņas raksts.

Novada pēckara un atjaunotās neatkarīgās valsts laika gadu problēmu izpētei veltīti Unas Sedlenieces, Sandras Jankovskas un Sanitas Eglītes ar jauniem vēstures faktiem un atzinumiem piesātinātie raksti. („Ieskats Alūksnes Amatierteātra arhīvā (1959–1996)”, „Jaunlaicenes muižas muzejs un sabiedrība”, „Alūksne un pārnovadi”). Auctores veiksmīgā analizē pēta jautājumus par novada iedzīvotāju plašajām sabiedriskajām aktivitātēm amatierteātra jomā, par iedzīvotāju rosmi Jaunlaicenes muižas muzeja izveidošanā, Opekalna draudzes kultūrvēsturiskā mantojuma vērtību apzināšanu un saglabāšanu. Ar pašvaldības darbinieka pieredzes skatu pētīta sadarbība ar pārnovadiem, uzlabojot iedzīvotāju labklājību un uzsverot kultūras jomas nozīmi šo attiecību uzturēšanā (339). Izteikta pamatota doma, ka plašie Alūksnes novada sakari sakņojas senajās starpetnosu un starpnovadu darba, saimnieciskajās, kultūras un sadzīves tradīcijās. Šo pēdējo triju rakstu autori sniedz ne tikai tēmas izpēti, bet ar novada sabiedrības un pašvaldības darbī-

bas aktivitātēm sniedz uzskatāmus piemērus pārnovadu pašvaldību vadītājiem, kā audzināt iedzīvotājos savas kultūras un apkārtnes mīlestību un patriotismu.

Uzmanīgam pētniekam raksti sniedz praktiskas zināšanas atsevišķu arhīvu materiālu kopu izmantošanā. Tādiem vēstures avotiem pieder: baznīcu grāmatas, pagasta valdes ruļļi, ģimeņu un sētu saimju saraksti, pasu un iesaucamo grāmatas, nodokļu maksātāju grāmatas, Rīgas Mazās (Sv. Jāņa) ģildes Krāsotāju cunftes zeļļu alfabētiskais rādītājs, jaunuzņemto mācekļu reģistrācijas grāmata, Rīgas palīdzības biedrības dokumenti. Vairāki raksti parāda, ka šo vēstures avotu prasmīga izmantošana sniedz unikālas ziņas par novada skolām, skolēniem, zemnieku sētas saimnieku, kalpu ģimenēm, saimniecisko dzīvi, par netipiskiem notikumiem draudzes dzīvē un par citu (J. Līcis, 34–37; Gunta Tuča, Linda Safranoviča, Iveta Mikijska, 141–143). Strādājot ar arhīvu materiāliem, muižas aktu grāmatām, pagasta tiesu protokolu grāmatu sētu inventāra ierakstiem, pagasta tiesas protokoliem, iegūtas ziņas par Alūksnes muižas, miesta un pagasta iedzīvotājiem, muižas un zemnieku saimniecību ēkām, zemnieksētu saimniecisko dzīvi un darba inventāru, par saimnieku un laukstrādnieku attiecībām, ebreju tirgotājiem, viņu pārdodamo preču klāstu un par citu (U. Niedre, 40–45, 50–53, 56, 59–61, 64, 66–67, 69, 70). V. Koceres apcerējums par Jūliju Cauni piemērs tām bagātībām, kādas par latviešiem glabājas citzemju arhīvos un gaida pētniekus. LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuves plašā materiāla izmantošana slēpj sevī iespējas nākotnes pētniecības darbam (M. Viksna, 96, 123). Malēnisko izlokšņu pierakstu analīzes metodes, izlokšņu fonētisko atšķirību praktiskās noteikšanas iespējas un gūtie rezultāti pierāda, cik svarīgi ir ne tikai analizēt senos dialektu pierakstus, bet arī izsekot konstatēto parādību maiņām vai noturīgumam mūsdienās (D. Markus, 124–139). Analizējot

J. Krēsliņa zīmējumus, parādītas latviešu tautas būvniecības tradīciju zināšanas un izteikts pamatots vērtējums par viņa zīmējumu augsto ticamības pakāpi. Metodiski strādājot ar vēstures avotiem, izdarīti praktiski secinājumi par darbībām latviešu būvniecības vēstures izziņāšanā (S. Stinkule, 183–193). T. Klotiņa dzimtas koka attēlojums var kalpot par paraugu līdzīgiem pētījumiem nākotnē (A. Kehris, 244–245).

Vēsturisku notikumu detalizēta, avotos balstīta rekonstruējuma piemēru sniedz 1941. g. 4. jūlija Liepnas sadursmes analīze (S. Kļaviņa, 275–288). Loģiski izvērtējot ne visai bagātos pagātnē pierakstītos atmiņu fragmentus, papildinot tos ar vēl dzīvo laikabiedru atcerēm, sasaistot iegūtās ziņas ar notikuma vietas apdzīvojuma, ceļu, kokaudžu, reljefa un citām savdabībām, autore pamatoti uzskata, ka 1941. g. 4. jūlijā pie Liepnas nenotika sarkanarmiešu varonīga cīņa ar vācu armijas karaspēku, kā to skaidroja padomju vēsturnieki un emigrējušie latvieši. Neprasmiģi vadīta, 183. strēlnieku divīzija atkāpās, ceļā sākās smaga sadursme, un sarkanarmiešu kolonna daļēji tika iznīcināta no trim pusēm raidītā vācu ložmetēju sprostugunī.

Recenzējamais krājums bagāti ilustrēts ar dokumentu kopijām, kartēm, plāniem, celtnu zīmējumiem, mākslas darbu, zīmējumu kopijām, fotoattēliem un tabulām. Tas viss ievērojami atvieglo lasītājiem dziļāk izprast tēmu izklāstus un secinājumus.

Angļu valodā rakstu anotācijas ir palīgs ne tikai ārzemju lasītājiem, kas interesējas par Latvijas novadu vēstures jautājumiem, bet arī novadu apceļojošiem ārzemniekiem un daudziem ar Alūksnes novadu vēsturiski saistītiem ārzemēs dzīvojošo dzimtu pārstāvjiem, kurus interesē viņu dzimtas īpašumu vēsture un ap tiem saglabātā kultūrainava.

Rakstu kopējā iezīme — uzsvērtā nepieciešamība Alūksnes novada kultūrvēstures izpēti veikt kā nepārtrauktu procesu. Autori un krājuma sastādītāji apzinās, ka pētījumi neaptver visu novada teritoriju, visas dzīves

jomas, vēl nav apzināti un analizēti visi vēstures avotu krātuvēs saglabātie materiāli. Tādēļ autori norāda nepieciešamību nākotnē turpināt tā vai cita jautājuma padziļinātu izpēti: J. Līcis, 36; G. Tuča, L. Safranoviča, I. Mikijanska, 167; V. Kocere, 210; S. Kļaviņa, 287–288; U. Sedleniece, 312–313, 316–318. Šādas norādes pamatoti orientē uz tālāko darbu novada vēstures dziļāk izziņāšanā.

Autoru izvirzīto uzdevumu turpināt Alūksnes novada vēstures izpēti atvieglo krājumu noslēdzošais D. Markus un S. Cimermaņa raksts „Ieskats Alūksnes novada kultūrvēstures izziņāšanas avotos” (353–374). Tajā uzskaitīti un analizēti Alūksnes novadu raksturojošie vēstures avoti un to krātuves, norādīts, kādus izpētes jautājumus tie pētniekiem palīdzēs padziļināti risināt. Un par vairākiem vēstures avotiem sniegts jauns skatījums. Pievērsta pētnieku uzmanība lietderībai, pētot kultūrvēstures atsevišķas tēmas, kā salīdzināmus avotus izmantot ļaužu tradicionālo materiālo kultūru, folkloru, valodu un, protams, arhīvu dokumentus (364–367). Ar jaunu skatu analizēti J. K. Broces zīmējumi (370–373 u. c.). Pirmo reizi latviešu kultūrvēstures literatūrā sniegta tik plaša ziņa par Ilzenes–Kalnamuižas (Kalnienas)–Zeltiņu apvidus igauņiem jeb par „Melno galu”, kas pieminēti jau kopš 18. gs. pirmajiem gadu desmitiem. Pateicoties sastādītāju un autoru rūpēm, ar LU Akadēmiskās bibliotēkas ziņu, Alūksnes un Zeltiņu muzeji ieguvuši J. K. Broces novada zīmējumu oriģinālu krāsainus fotoattēlus un no S. Cimermaņa krājuma — J. R. Šturņa 1661. g. zīmējumu oriģinālu fotokopijas. Alūksnes muzejam un LU Akadēmiskajai bibliotēkai tiks nodots arī viss saglabātais materiāls par Liepnas kaujas traģiskajiem notikumiem, tāpat sadursmes vietas detaļu 2011.–2012. g. krāsainie fotofiksējumi.

Kritiski vērtējot krājumu *post factum*, var izsacīt arī vēlējumus un norādes par nākotnē plašāk izziņāmiem jautājumiem, kas pavērusies grāmatas gatavošanas gaitā, piem., par

„Melnā gala” igauņu saimniecisko darbību, tradicionālo kultūru un saplūšanu ar latviešiem, par malēniešu vietējiem rūpaliem un par Malēnijas amatnieku peļņas darbiem citnovados. Lasītājs varētu vēlēties arī uzzināt tās vai citas tēmas izvēles pamatojumu.

Var uzrādīt arī neprecizitātes. Norādot pūrvietais platību, vienā un tajā pašā rakstā divās atsaucēs sniegta dažāda ha platība — 0,365 ha un 0,371 ha (U. Niedre, 74–75). Klotiņu dzimtas izzinājumā skaidrojumu par autora uzrādītais fakts: „Kara gaitās notika kaut kas tāds, kas Albertu spieda mainīt uzvārdu uz „Rulis” (A. Kehris, 240–241).

Krājumā iekļautajam daudzveidīgajam, agrāk nezināmu faktu materiālam un zinātniskajiem secinājumiem ir plašs izmantošanas lauks. Novadu vēsture ir ļoti pateicīga viela, lai ikvienam mācītu dzimtenes mīlestību un patriotismu. Rakstu virszdevums ir izglītot sabiedrību, stiprināt novada dažādu tautību iedzīvotāju attiecības, veicināt muzeju un privātkolekciju veidošanu

un darbības padziļināšanu, arhitektūras un kultūras pieminekļu uzturēšanu, vēsturisku celtnu mūsdienīgu izmantošanu, Malēnijas kultūras sakaru paplašināšanu ar citiem reģioniem un tūrisma attīstīšanu.

Krājums piedāvā jaunas zināšanas un arī pamācošu, labu metodisku pamatu līdzīga rakstura pētījumiem par citu novadu kultūras mantojumu. Pamatojoties uz tādām publikācijām, nākotnē var rasties iespēja sagatavot kultūrvēsturisku enciklopēdiju par Latvijas novadiem un to radošajiem cilvēkiem.

Bibliotēkās nonācis grāmatas „Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads” pirmais metiens, bet visiem lasītājiem grāmatu nepietika. Priecājami, ka Alūksnes novada pašvaldība atrada iespēju izdot šīs vērtīgās un pieprasītās grāmatas otru — atkārtotu — metienu, papildu izdevums lasītājus sasniegs jau šajā gadā.

**Ilgā Tālberga
Jānis Bērziņš**

POPULARIZĒ ALŪKSNES NOVADA KULTŪRVĒSTURI

„Esiet sveicināti vēsturiskā brīdī, jo savu piedzimšanu ir piedzīvojusi grāmata, kādas Alūksnes novadam nav bijis!” tā grāmatas „Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads” atvēršanas svētkos klātesošos uzrunāja Alūksnes novada pašvaldības kultūras un sporta nodaļas vadītāja Sanita Eglīte.

Patiesi, šīs grāmatas iznākšana ir ilgi gaidīts notikums, kura nozīmi grūti pārvērtēt. 2011. gada 25. un 26. augustā Alūksnē notika Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA), Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas (RPIVA) un Alūksnes novada pašvaldības rīkotā zinātniskā konference „Alūksnes novada

kultūrvēstures jautājumi”, kurā izskanējušie referāti tagad apkopoti apjomīgā izdevumā.

Gandarījuma mirkļus grāmatas atvēršanas svētkos piedzīvoja gan abi tās sastādītāji akademiķi Dace Markus un Saulvedis Cimermanis, gan apgāda „LZA Vēstis” galvenais redaktors Arno Jundze, gan autori, kuru apcerējumi, kopskaitā divdesmit, iekļauti grāmatā, gan Alūksnes novada pašvaldības pārstāvji, jo izdevums tapis ar pašvaldības finansiālu atbalstu.

LZA Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas vadītāja Raita Karnīte, kas klātesošajiem nolasiya LZA prezidenta Ojāra Spāriša vēstuli,

atzina, ka arī pati stāvējusi tuvu šīs grāmatas tapšanai un bijusi iesaistīta tajā emociju un pateicības gammā, kas saistīta ar grāmatas izveidošanu. „Grāmatu raksturo atbildība un augstas kvalitātes zinātniskā darba demonstrācija kopumā. Paldies pašvaldībai par atbalstu, jo mūsdienās grūti atrast cilvēkus, kuri atzīst zinātnisko darbu par darbu un vēlētos palīdzēt finansiāli,” uzsvēra R. Karnīte.

Savukārt viena no izdevuma sastādītājām akademiķe Dace Markus sacīja — paņemot grāmatu rokās, rodas sajūta, ka pie tās ir strādājis saliedēts, radošs kolektīvs ar vienojošu ideju pētīt un popularizēt Alūksnes novada kultūrvēsturi. „Autori pārstāv dažādas paaudzes, un pats lielākais gandarījums — par vietējām pērlēm, kas uzspodrinājušās un parādījušās drosmi, gatavojot publikācijas šim izdevumam,” tā D. Markus.

Akademiķis Saulvedis Cimermanis akcentēja, ka 90 procenti no grāmatā publicētajā faktoloģiskā materiāla ir pirmpublicējumi, un viņa pārliecība — iesāktais pētniecības darbs ir jāturpina. „Grāmatas tapšanas laikā uz soļa satikāties ar lielu pretimnākšanu gan no lauku sētu iedzīvotājiem, gan pagastu pārvaldēm. Mans priekšlikums — vajadzētu aktivizēt Alūksnes muzeja sadarbību ar abām akadēmijām gan zināšanu apmaiņā, gan metodiskajā palīdzībā un citās jomās,” teica S. Cimermanis, mudinot arī citu novada muzeju un kultūras iestāžu darbiniekus uzturēt šo saikni, turpinot ceļu Alūksnes novada kultūrvēstures izziņāšanā.

Apgāda „LZA Vēstis” galvenā redaktora Arno Jundzes vēlējums bija grāmatu neglabāt aiz stikla kā senu, dārgu lietu, bet lasīt to ar zīmuli rokās, veikt piezīmes, papildinājumus

Grāmatas „Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads” veidotāji izdevuma atvēršanas norisē Alūksnes novada pašvaldības zālē 2013. g. 4. decembrī. No labās: Sanita Eglīte, Māra Vīksna, Ēvalds Vanags, Gunta Tuča, Sanita Stinkule, Uģis Niedre, Maija Semjonova, Jēkabs Raipulis, Kristīne Ducmane, Linda Safranoviča, Iveta Mikijanska, Aivars Kehris, Venta Kocere, Aivars Fomins, Dace Markus, Arno Jundze, Saulvedis Cimermanis

Daces Plaudes foto

un apzināties, ka darbs ir vajadzīgs mums pašiem, lai turpinātu atklāt Alūksnes novada kultūrvēstures bagātības un stāstīt par tām.

Publicists Voldemārs Hermanis aicināja apzināties šī izdevuma unikalitāti un uzsvēra — katrs sevi cienošs novads veido izdevumu par savu novadu, kā piemērus minot entuziastu grupas veidoto grāmatu „Varakļāni un varakļānieši”, kā arī grāmatu „Mēs esam carnika-vieši”, ko uzrakstījis Austrālijā dzīvojošais Uldis Siliņš. „Sadarbībā ar Zinātņu akadēmiju tapuši tādi izdevumi kā „Kultūrvēstures avoti un Latvijas piekraste”, „Kultūrvēstures avoti un Latvijas ainava”, bet tam, ka ar Zinātņu akadēmijas intelektuālo plecu izdota grāma-

ta par viena novada kultūrvēsturi, pagaidām nav analoga,” sacīja V. Hermanis.

Vēsturnieks Uģis Niedre, kura apcerējums „Fragmentārs lūkojums 18. un 19. gadsimta Alūksnē — muižā, miestā, pagastā” arī publicēts grāmatā, atgādināja, ka arhīvos atrodams bagātīgs dokumentu klāsts par Alūksnes un novada vēsturi. Tādēļ — vajag tikai rakt! Pārliecību, ka šis nav pēdējais izdevums, kas tapis sadarbībā ar Zinātņu akadēmiju, puda arī Alūksnes novada domes priekšsēdētāja vietnieks Aivars Fomins, tādēļ ir cerība, ka turpinājums iesāktajam darbam sekos.

Dace Plaude

ŠEVČENKO — RĪGĀ

UKRAIŅU DZEJNIEKAM UN MĀKSLĪNIEKAM TARASAM ŠEVČENKO ŠOGAD MAIJĀ — 200

Ukrainas ZA korespondētājoceklis Anatolijs Nepokupnijs Ukrainas presē („Literaturna Ukraina” Nr. 12(4369) 1990. g. 22. martā. 8. lpp.) sniedza informāciju par Ševčenko loģijas jaunatradumu Viļņā. Lietuvas Valsts Centrālajā vēstures arhīvā nestandarta gabariņu sējumos ir dokumenti par jaunā Tarasa Ševčenko uzturēšanās laiku Viļņā. Kādā dokumentā skaidrs paraksts: Doroteja Šulca — vārds, kas jau agrāk bija zināms Engelgardtu ģimenes Viļņas paziņu lokā. Dokuments atklājis vienu no Ševčenko dzīvesstāsta noslēpumiem — atminējums, kas nesekmīgi tika meklēts ilgu gadus.

Šī arhīva uzglabāšanas vienība (Nr. 25, 380. f., 122. apr.) vēstī: 1831. g. 5. maijā muižniece, jaunava Doroteja Šulca, lūdza sagādāt viņai ar Viņa Karaliskās augstības

adjutanta Virtembergas hercoga gvardes ulānu pulka rotmistra Engelgardta mazgādīgajiem bērniem un viņa dzimcilvēkiem biļeti un ceļojuma pavadvēstuli braucienam uz Narvas pilsētu Estlandes guberņā, īpaši svarīgi esot sagādāt biļeti Engelgardta ļaudīm. Uz šī iesnieguma pa kreisi citā rokrakstā atzīmēts: „Pasi saņēmu. Kārlis Karelli. Kapelmeistars.” Tajos laikos jebkuram ceļojumam bija vajadzīga civilgubernatora atļauja.

Tajā pat dienā — 1831. g. 5. maijā — vēl viens iesniegums: Viļņas Universitātes mūzikas pasniedzējs Frederiks Atze izsaka nepieciešamību uz 28 dienām ar sievu doties uz Narvas pilsētu Estlandes guberņā un lūdz izsniegt pasi izbraukšanai. Zemāk uz dokumenta malas citā rokrakstā atzīmēts: izsniegts 1831. g. 6. maijā.

Jaunatraduma liecības ir tas svarīgākais izejas punkts, kurā iedziļinoties, ir iespēja izvērst sarunu tieši par Ševčenko jautājumiem, kā arī ņemt vērā pētniecisko veikumu, kas 1989. g. atspoguļots Ševčenkoloģijas publikācijās — dokumentālajā esejā „Tarasa Baltijas zvaigznes” un „T. G. Ševčenko un V. P. Engelgardts” (Ukrainas ZA „Visnik” Nr. 10).

Tagad kļūst skaidrs, kāpēc 31. maijā–1. jūnijā P. Engelgardts braucis tieši uz Narvu, par to ziņoja „Sankt-Pēterburgas Ziņu” pielikums un „Russkij invalid” 1831. g. 4. un 5. jūnijā.

Mūziķa Kārļa Atzes dēls Frederiks Atze dzimis 1784. g. 11. janvārī Silēzijā, un viņš, tāpat kā tēvs, kļuva par mūziķi. 1819. g. aizceļoja uz Radzivilovas pilsētu (vēlāk Červonoarmijska Rovnas apgabālā, Ukrainā), kur apprecējās. Turpmāk dzīvoja Kremencā (Ukraina). 1829. g. augusta sākumā mūzikas direktors Frederiks Atze ar sievu un meitu Emīliju sastopams Viļņā. 1831. g. 11. janvārī jau astoņus gadus vecās Emīlijas kristībās par krustvecākiem kļūst Sofija Engelgardta, viņas vīrs Pāvels Engelgardts un jaunkundze Doroteja Šulca, kura 1830. g. 1. aprīlī bija pie dievgalda Viļņas evaņģēliski luteriskajā baznīcā. Bez šaubām, viņa bija vāciete.

Vispirms jāuzsver fakts, ka pēc P. Engelgardta ierašanās Pēterburgā 9. februārī, viņa bērni vēl trīs mēnešus uzturējās Viļņā.

Vai starp Engelgardta dzimtcilvēkiem, kurus Doroteja Šulca divas reizes piemin lūgumā, bija arī Tarass Ševčenko? Droši var apgalvot — jā! T. Ševčenko līdzdalību Engelgardta pajūgu transporta ceļojumā 1831. g. maijā pārliecinoši pierāda iegūtā informācija, ko nosacīti var dēvēt par „Rīgas argumentu”.

Pirmkārt. Kad 1857. g. augusta sākumā, atgriežoties no izsūtījuma, dzejnieks ieradās Astrahaņā — viņa ceļā tā bija pirmā pilsēta un vienlaikus guberņas centrs, tad 6. augustā viņš vilies ierakstīja „Dienasgrāmatā”: „Kāds tad ir iemesls šai lielajai nabadzībai (ārējai)

un pretīgajiem netīrumiem (arī ārējiem un, iespējams, iekšējiem)? ... droši vien, ka arī citas mūsu guberņu pilsētas ne ar ko nav labākas par Astrahaņu, izņemot Rīgu.” Līdz pat mūsdienām miklainā frāze „... izņemot Rīgu” ataino Vidzemes guberņas centru paša Ševčenko redzējumā, bez šaubām, vasarā.

Otrkārt. Sākot ar ierašanos Pēterburgā 1831. g., tagad zināmajā T. Ševčenko dzīves hronikā nav manāms tāds laika spriedis, kuru varētu aizpildīt brauciens uz Rīgu.

Tā kā 1839. g. Kārlis Brilovs apprecējās ar Rīgas birģermeistara meitu Emīliju Timmu, tika pētīts jautājums par to, vai šī mākslinieka audzēknis būtu varējis pavadīt savu skolotāju braucienā uz Rīgu. Tomēr tādas rošības (teiksim, sakarā ar gatavošanos laulībām) nebija, un nebija arī vajadzības, jo tolaik līgavas tēvs, būdams valdības kādas komisijas loceklis, ilgu laiku ar sievu dzīvoja Pēterburgā. Tātad, lai lūgtu Emīlijas roku, Kārlim Brilovam atlika vien palūgt nākamo sievastēvu sagādāt braukšanas atļauju uz Rīgu.

Treškārt. Ja Engelgardta pajūgu transports devās no Viļņas uz Narvu, tad šis ceļš bija tikai caur Rīgu. Piem., 1799. g. pavasarī

M. I. Kompaņecs. Tarass Ševčenko.
Litogrāfija. 1985. g.

A. Suvorovs, braucot uz Vīni, ceļoja pa šo maršrutu, bet pēc gada — tāpat atgriezās Pēterburgā. Grāmatas „Pārgājienu un ceļu piezīmes...” (СП6, 1832) autors no Pēterburgas uz Viļņu steidzās arī caur tām pašām starppilsētām — Narvu, Derptu (Dorpatu — tagad Tartu), Rīgu, Mitavu (tagad Jelgavu).

Ceturtkārt. Kobzara daiļradē ir atskaņas par tādu starppilsētu kā Mitava starp Viļņu un Rīgu, kā arī Derptu (Dorpatu) starp Rīgu un Narvu. Stāstā „Dviņi”: 1) „Nē, viņa nemaz nav vāciete, viņa ir tikai no Mitavas.” 2) „Šopavasār Kārlis Osipovičs aizbrauca ciemos uz savu Dorpatu.”

Jāatzīmē, ka M. Poļevoja grāmatā par A. Suvorovu arī vienā no T. Ševčenko ilustrācijām attēlota karavadoņa uzturēšanās Mitavā.

Sniegtās norādes katra citādi tad arī veido „Rīgas argumentu”, kas ir galvenais pierādījums tam, ka 1831. g. pavasara beigās vai vasaras sākumā, kad Engelgardta pajūgu rinda pārbrauca no Viļņas uz Pēterburgu, T. Ševčenko savām acīm redzēja Rīgu!

Zināma piesardzība datēt nākamā dzejnieka Latvijas galvaspilsētas apmeklējumu saistīta ar faktu, ka, pēc Frederika Atzes liecībām, uz divdesmit dienām viņš tika aizturēts karantinā, tādēļ Pēterburgā ieradās 16. jūnijā. Ja Doroteja Šulca ar Engelgardta bērniem un mājas ļaudīm, kā arī Frederiks Atze ar dzīvesbiedri no Viļņas uz Pēterburgu ceļoja patiešām kopā, tādā gadījumā viņu aizturēšana karantinā un ierašanās galvaspilsētā var attiekties arī uz T. Ševčenko.

Tagad pēc jaunatradumiem Lietuvas galvaspilsētā un arī viss sacītais ļauj apgalvot, ka iegūts vēsturiski dokumentāls pamatojums, lai Kobzara dzīves grāmatā tiktu ierakstīts arī viņa ceļojums 1831. g. — no Viļņas uz Pēterburgu caur Mitavu, Rīgu, Derptu un Narvu pa Lietuvas, Latvijas un Igaunijas ceļiem. Par pārceļšanās dalībniekiem nešaubīgi kļuvis zināms, ka Engelgardta bērni un abi mūziķi — Frederiks Atze un Kārlis Karelli, kā arī septiņpadsmit gadu vecais Tarass Ševčenko laimīgi nokļuva Pēterburgā.

Tāpat Kobzara jaunajā biogrāfijā tiek ierakstīts: 1831. g. dzīve Viļņā. Maijā — aizbraukšana uz Pēterburgu caur Rīgu. Jaunās personas Tarasa sabiedrībā — Engelgardta mājas pārzine Doroteja Šulcas jaunkundze un viņa dzimtilvēku orķestra kapelmeistars Kārlis Karelli...

Kā 1831. g. atspoguļots T. Ševčenko daiļradē?

Mākslinieka K. Brilova audzēkņa pirmais prozas darbs bija stāsts „Muzikants” un otrs — „Mākslinieks”. Jaunā Tarasa pirmie tuvākie kontakti mākslas jomā sākās tieši ar mūziķiem. Frederiks Atze bija pirmais skolotājs klavierspēlē Engelgardta vecākajam dēlam Vasilijam, bet Kārlis Karelli savukārt viņam mācīja čella spēli un astoņpadsmit gadu pasniedza mūziku Tiesību zinātnes skolā kopš tās dibināšanas 1835. g. Nosauktā stāsta galvenais varonis arī ir čellists.

T. Ševčenko savā pēdējā stāstā „Patīkamā pastaiga un ne jau bez morāles” varoni nosaucis par kundzi Dorotu. Šāds nešķirams vārdu savienojums atkārtots 75 reizes, turklāt bez jebkādiem citiem variantiem. Nav nekādu šaubu, ka tas izdarīts jaunkundzes Dorotejas Šulcas piemiņai! Vai dzīves laikā autors pievērsa vērību šim jautājumam? Lūk, šādas rindas:

„Skatoties uz viņas žēlīgo augumu, pirmajā reizē sev jautāju, kas ir viņa? Un kas ir viņa Kurnatovska kungam? Vai tāla radniece, bezpajumtniece? Vai viņa ir aukle un arī bezpajumtniece? Varētu būt gan šis, gan tas... Kas galu galā ir šī klusā kundze Dorota? Pagaidām hieroglifs, noslēpumains hieroglifs, par kuru pats Šampolions pedomātu. Bet laiks atklāj īstenību... Laiks, ceru, arī man paskaidros pagaidām šo mīklaino, žēlīgo kundzi Dorotu.”

Kā redzam, laiks patiešām atklāj īstenību. Jaunkundze Doroteja Šulca palīdz izprast kundzi Dorotu vai arī otrādi. Minētajā stāstā no reālās dzīves patapinātais Dorotejas jaunkundzes vārds ir jau trešais piemērs, jo autora nokristīto personāžu vārdi ir palienēti Engelgardta mājā.

Dorotejas Šulcas lūgums par nepieciešamību pārcelties ar maziem bērniem un rotmistra Engelgardta dzimtilvēkiem šķīta jau uz mūžiem zudis bezvēsts kancelejas noputējušajās kaudzēs. Taču T. Ševčenko pasaules slava pavisam aizmirsto dokumentu

izcēlusi no nebūtības un padarījusi to vērtīgu. Un paša ukraiņu Kobzara nemirstību mēs iedzīvināsim pieminekļi, kuru nolemts uzstādīt Rīgā.

Klaudija Tiltiņa

PAR KONFŪCIJU UN HIEROGLIFIEM

Fundamentāls darbs — „Lielā ķīniešu–latviešu vārdnīca” klajā nāca 2010. g. Tās sastādītājs — sinologs, pedagogs un diplomāts — Dr. h. c. Pēteris Pildegovičs ievēlēts par LZA goda doktoru. „Lielā vārdnīca” ierindota Latvijas nozīmīgāko zinātnes sasniegumu sarakstā 2013. g.

P. Pildegoviču aicināju uz sarunu par ķīniešu valodu un par Ķīnas filozofiju, vēsturi un kultūru kā valsts tēla veidotājiem.

V. Hermanis. Savulaik angļu, spāņu, franču un citas valodas savas pozīcijas pasaulē nostiprināja koloniālo impēriju ietvaros. Tagad valodas spēkojas asas globalizācijas apstākļos. Ķīniešu valoda izvirzījusies neapstrīdamā vadībā — 2004. gadā tajā runāja 885 miljoni cilvēku. Šai valodai ir stabilas pozīcijas Dienvidaustrumu Āzijā un visās aizjūras ķīniešu (*huacjao*) kopienās. Kādas pārvirzes pēdējā desmitgadē notikušas ārpus tā dēvētās ķīniešu valodas tradicionālās zonas?

P. Pildegovičs. Ir 2014. gads. Pirms desmit gadiem ĶTR ar nodomu popularizēt ķīniešu valodas apmācību un savas milzīgās valsts seno kultūru nodibināja pirmos Konfūcija institūtus. Tagad šādi institūti kā ĶTR projekts darbojas vairāk nekā 120 pasaules valstīs.

Mūsu saruna notiek Latvijas Universitātes (LU) Konfūcija institūtā, kas ir pirmais tāds Latvijā. Mums pa pēdām seko Rīgas Kultūras vidusskola, kur ar mūsu palīdzību tiek veidots Konfūcija kabinets. Ar Konfūcija institūta palīdzību māca ķīniešu valodu Daugavpils

Universitātē, Rēzeknes Augstskolā, Vidzemes Augstskolā, Rīgas Tehniskajā universitātē. Šo valodu māca arī Rīgas Stradiņa universitātē, kur darbojas Konfūcija centrs. Un tas viss vienas nelielas valsts mērogā.

V. H. leminējāties, ka 2013. gadā Eiropas sinologu sanāksmē Vīnē apspriests jautājums par ķīniešu valodas kā otrās svešvalodas apmācību Eiropas valstīs.

P. P. Konfūcija institūtu izveides projekts ir prātam grūti aptverams. Esmu piedalījies trijās šādā zīmē rīkotās Vīspasaules konferencēs. Šis darbs visu laiku iet plašumā. Katra valsts, dibinot Konfūcija institūtu, saņem 150 tūkstošu dolāru starta kapitālu. Tādās lielās valstīs kā ASV institūtu skaits tuvojās 60, Lielbritānijā ap 40, Krievijā vismaz 30, sākot ar Tālo Austrumu universitāti Vladivostokā, kur pats esmu strādājis. Vēl milzīgs Konfūcija institūtu skaits ir Āfrikas, Latīņamerikas valstīs un citviet pasaulē.

Pilnībā piekritu tam, ko teicāt par ķīniešu valodas popularitāti Dienvidaustrumu Āzijā. Indoķīnā, Indonēzijā, Filipīnās ir ķīniešu kopienas miljonus cilvēku. Tiesa, jau pieminētie „aizjūras ķīnieši” (*huacjao*) galvenokārt runā dialektos. Ķīnas valsts valoda ir tā saucamais Pekinas dialekts jeb pareizāk — Beidzjinas dialekts.

V. H. Valoda un vara, valoda un Konfūcija filozofija. Palūkosimies uz pēdējās desmitgades dinamiku arī šādos skatpunktos. Kādā mērā līdz ar ķīniešu valodu šajās valstīs ienāk

ķīniešu filozofija, vērtību sistēma, pasaules uztvere?

P. P. Latvijā skolotāja prestižs iepretim 19. gadsimtam vai pirmskara Latvijai ir visai pieticīgs. Konfūciju institūtu projekta centrā ir skolotājs. Pie mums strādā piecas ķīniešu skolotājas — volontieres. Pirmām kārtām tiek mācīta dzīvā sarunu valoda. Ķīniešu pedagogi vada kursus, kas veltīti literatūrai un vēsturei. Ir skolotāji, kas māca pasaulē populārās ķīniešu cīņas mākslas, ķīniešu virtuves zinības, Pekinas operas mākslu. Ķīna ir ne vien liela valsts, bet vesela civilizācija, tie ir šīs civilizācijas komponenti.

Runājot par Konfūcija filozofiju, atbildēšu ar nelielu atkāpi. Visu pasauli interesē Ķīnas panākumu atslēga, kas nav atdalāma no ķīniešu pasaules redzējuma. Tas ir ārkārtīgi svarīgi. Man liekas, ka Ķīnas panākumu pamatā ir šī lielā domātāja pasaules redzējums. Sākot ar to, ka kārtībai jābūt ģimenē, attiecībās ar valsts vadību, striktai attieksmei pret darbu. Ir viedoklis, ka Ķīnas sabiedrība — tas ir projekts, kur zem viena karoga pulcēti 1330 miljoni cilvēku. Viņi ir vadāmi, viņi ir centrējami uz noteiktu mērķi.

V. H. Un proti?

P. P. Tā ir koncentrēšanās uz šīs valsts iedzīvotāju labklājību. Pats savām acīm esmu redzējis, kāda izskatījās Ķīna pirms reformām, reformu laikā un kāda tā ir šodien. No Dena Sjaopina* sāktajām reformām Ķīnā ir ieguvis katrs sabiedrības loceklis. Diemžēl tā nav noticis Latvijā, Krievijā un citviet mums pārskatāmā ģeogrāfijā. Vēlreiz resumējot Ķīnā sasniegto—tas saistās ar ķīniešu tradicionālo pasaules redzējumu un šajā sabiedrībā valdošo kārtību.

V. H. Ko jums profesionāli devusi Vladivostokā aizvadīto gadu pieredze, iegūta citā laikā, citas politiskās sistēmas apstākļos?

P. P. Beidzu Maskavas Universitātes (MU)

Austrumu valodu institūtu 1970. gadā, kad pastāvēja mums labi pazīstamā augstskolu absoventu sadales sistēma. Biju apmeklējis Latviju, ticies ar Edgaru Kataja kungu. Viņš pateica, ka ir pilnīgi bezcerīgi runāt par ķīniešu valodas izmantošanu Latvijā. Izlēmu doties uz Tālajiem Austrumiem, kur mani uzaicināja strādāt par pedagogu. Tajā laikā ļoti saasinājās PSRS un Ķīnas attiecības. Maskava atrada interesantu kanālu, kā nostiprināt ķīniešu sarunu valodas zināšanas.

Pateicoties tam, nonācu Singapūrā, kur Naņjanas universitātē pavadīju pilnu mācību gadu. Tā bija neatsverama pieredze manas ķīniešu dzīvās valodas aktivizēšanā.

Tolaik Tālo Austrumu universitāte Vladivostokā bija vienīgā toreizējā Padomju Savienībā, kur pastāvēja reāla ķīniešu sarunu valoda. Vadīju ķīniešu valodas katedru un valodas praksi mazā pierobežas vietnā Grodekovā (Pograņiĉnajā). Ar Heilundzjanas universitāti Harbinā bija panākta vienošanās, ka mūsu studenti var runāt ar dzelzceļniekiem tiem brīvajā laikā. Neskatoties uz abu valstu vadības saspringtajām attiecībām, man tas bija ļoti interesants laiks.

V. H. Tālajos Austrumos darbojies arī Pēteris Šmits (1869–1938), kuru Krievijā pazīst kā ievērojamu sinologu. Kālab P. Šmits tur iesāko darbu pameta. Atgriezies Latvijā, viņš no 1920. gada strādāja LU?

P. P. Krievijā pētniecisko darbu ir veikušas daudzas sinologu paaudzes kā pirms, tā pēc P. Šmita. Viņš arī šodien populārs gan Krievijas, gan Rietumu augstskolās, kur tiek pasniegta ķīniešu valoda. It īpaši to studentu vidū, kuri specializējas Ķīnas lingvistikā. P. Šmits krievu valodā uzrakstīja grāmatu „Gramaķika mandarinskogo jazika”. Šo nelielo darbu pamatoti varētu saukt par pirmo „ķīniešu valodas gramatiku” Krievijas impērijā.

P. Šmits divpadsmit gadu bija profesors Austrumu institūtā, kas vēlāk pārtapa par Tālo Austrumu universitāti, kurā es nostrādāju desmit gadu. Latvijā viņš pieslēdzās latviešu mitoloģijas pētniecībai un liekas,

*Den Sjaopina reformas ĶTR tika uzsāktas 1978. g.

ka Latvijā Austrumu pētniecību viņš nav turpinājis.

V. H. „Lielā ķīniešu–latviešu vārdnīca”, kura augstu novērtēta akadēmiskajās aprindās, ir jūsu mūža darbs. Tās izdošanu finansiāli nav balstījusi ne Eiropas Savienība, ne Latvijas valsts institūcijas. Kurā teksta gatavības pakāpē varējat rēķināties ar ĶTR vēstniecības atbalstu?

P. P. Šogad aprit pusgadsimts kopš esmu ķīniešu valodas laukā. Esmu strādājis kā diplomāts, arī vēl lielajā ziņu dienestā „Sjinhua” (*Xinhua*) Pekinā. Taču visvairāk esmu strādājis kā pedagogs. Veicot pedagoģisko darbu Āzijas studiju nodaļā LU Moderno valodu fakultātē, apzināju faktu, ka Latvijā dažādās jomās strādā vairāki desmiti sinologu. Palīdzēja arī paša praktiskais darbs tulkošanā. Tas viss vedināja uz domām, ka mums nepieciešams savs darba rīks.

Līdz šim mūsu sinologi strādāja pastarpināti ar ķīniešu–krievu, ķīniešu–angļu vai citām vārdnīcām. Ļoti intensīvā darbā man aizgāja astoņi gadi.

Kad manuskripts tuvojās gatavības pakāpei, sāku interesēties par finansējuma iespējām Latvijā. Interesi nesastapu ne cilvēkos, ne struktūrās, kas varētu palīdzēt. Griezpos pie ĶTR vēstniecības Latvijā.

Vēstniecībā bija ļoti pretimnākoša attieksme. Vēl vairāk: tika piemeklēta viena no vislabākajām Ķīnas izdevniecībām “*Commercial Press*” (*Shang wu yin shu guan*), kur notika teksta pēdējais lasījums. Ķīnas puse atrada cilvēku, kurš labi zina latviešu valodu. Tas bija Džou Hunjou (*Zhou Hongyou*), kurš bija strādājis ĶTR vēstniecībā Latvijā, LU mācījis latviešu un krievu valodu. Viņam ir laba latviešu valodas izjūta, un brīžam par kādas zīmes tulkojumu latviski es piekritu viņa variantam.

V. H. Kādā tepat Latvijā izdotā brošūra lasu, ka „ķīniešu valoda ir viena no visvieglāk apgūstamām valodām pasaulē”. Liekas, ka eiropietis, palūkojies uz hieroglifiem, tikai nošūpos galvu.

P. P. Domai par ķīniešu valodu kā viegli apgūstamu var piekrist un arī nepiekrist. Kur ir tā sakne šādam viedoklim? Ķīniešu valodā nav locījumu, nav deklināciju, ar to tā ir ļoti vienkārša. Daudz ko nosaka konteksts. Tas nenozīmē, ka sākt runāt ķīniešu valodā ir vienkāršāk kā kādā citā valodā. Konkrēts piemērs. Pērn Konfūcija institūtu sanāksmē Pekinā tikos ar kvalificētiem sinologiem, kas līdz sirmiem matiem strādājuši šajā laukā, bet nespēj runāt ķīniešu valodā. Pieņemu, ka studiju gados un vēlāk viņiem nav bijis iespējas pabūt ķīniešu valodas vidē.

V. H. Sarunu valoda — katras valodas viena puse. Bet kā ar rakstu zīmju, šajā gadījumā, hieroglifu apgūšanu? Vai pietiks ar hieroglifa meklēšanu, izmantojot hieroglifa atslēgu, kas uzrādīta jūsu sastādītās vārdnīcas ievaddaļā?

P. P. Man nav nācies redzēt eiropieti, kuram šīs rakstu zīmes, tas ir, hieroglifi nesagādātu grūtības. Citādi tas, protams, ir korejiešiem, japāņiem vai vjetnamiešiem. Fudaņas universitātē Šanhajā, sēžot pie viena galda ar japāņiem, atceros viņu teikto: „Ir samērā viegli mācīties ķīniešu valodu, jo mums nav hieroglifu grūtību.” Tas attiecas uz tautām, kas pārņēma hieroglifus no Ķīnas. Nav taču japāņu, nav korejiešu, nav vjetnamiešu hieroglifu. Ķīniešu rakstu zīmju apgūšana ir smags darbs jebkuros gados, pie jebkuras pieredzes.

V. H. Lielajā Ķīnā un ķīniešu valodas vidē ķīniešu kopienās Āzijas valstīs, kā jau minējāt, runā dažādos dialektos. Hieroglifi visiem kopēji, turklāt 1958. gadā ĶTR pieņemts likums par to vienkāršošanu. Kā pats varat orientēties hieroglifu labirintos? Kā saprotas atšķirīgu dialektu lietotāji?

P. P. Par dialektiem jeb valodām runājot, ir divi pretēji viedokļi. Viens: ir ķīniešu valoda un vairāki dialekti. Otrs: ir vairākas valodas, tajā skaitā ķīniešu valoda. Par dialektu atšķirībām. Teiksim, starp Pekinas un Guandžo runāto valodu tās ir lielākas nekā starp latviešu un lietuviešu valodu.

Hieroglifi ir rakstu zīmju sistēma, kas visiem kalpo kā vienojoša platforma.

Kad 1949. gadā nodibinājās ĶTR, lašit un rakstīt pratēju šajā valstī bija mazāk par desmit procentiem. Domājot par cīņu ar analfabētismu, ķīnieši nāca pie secinājuma, ka hieroglifus vajag vienkāršot. Šajā vārdnīcā labi var redzēt gan vienkāršotos, gan pilna pieraksta hieroglifus, kas blakus uzrādīti iekavās. Pārejai uz vienkāršotiem hieroglifiem bija ļoti taustāms rezultāts. Tagad lēš, ka analfabētu Ķīnā ir zem desmit procentiem. Tas ir krietni mazāk nekā lielajā kaimiņvalstī Indijā, kur nav hieroglifu, bet astoņi galvenie alfabēti.

V. H. Hieroglifi un modernie datori — vēl viens izglītības, zinātnes un kultūras zīmju savienojums. Ko varat teikt šajā sakarā?

P. P. Šodien nevienam vairs neliekas, ka hieroglifi traucē virzību pa progresa ceļu. Pilna mēroga jeb klasiskā pieraksta zīmes lieto tikai Taivānā, Honkongā un daļēji Singapūrā. ĶTR kopš 1958. gada visās jomās izmanto tikai vienkāršotos hieroglifus.

Es varu savā datorā brīvi atvērt arī hieroglifu programmu. Šīm *smadzenēm* ir vienalga, vai te ir 10 vai 50 tūkstoši zīmju. Tas ir milzīgs paradokss, ka tās zīmes, kuras izmantoja Konfūcijs pirms vairāk nekā diviem tūkstošiem gadu, ir arī šajā datorā.

V. H. Lielās ķīniešu–latviešu vārdnīcas pielikumos atrodam daudz kultūrvēsturisku faktu, pat smalkumu. Piemēram, Ķīnā dzīvojošo tautu mūzikas instrumentu īss apraksts un grafiski attēli.

P. P. Jā, etnomuzikologs Valdis Muktupāvels manuskriptā piedāvāja savus labojumus. Nevar tā vienkārši teikt: ķīniešu tautas instrumenti. Ķīnā dzīvo arī korejieši, uiguri, vairāk nekā 50 tautas.

Kādā pielikumā 15 lappusēs ir ietverta piecu tūkstošu gadu vēsture, proti, pilna Ķīnas dinastiju hronoloģiskā tabula, sākot no leģendārajiem imperatoriem un beidzot ar Mao Dzedunu. Nekas tāds latviešu studentam vai zinātniekam līdz šim nav bijis pie-

ejams. Vārdnīcā ir arī uzrādīta ķīniešu radniecības saišu sistēma, kas eiropiešiem šķiet ļoti sarežģīta lieta. Teiksim, brālēns no mātes puses — īsi un konkrēti ar savu hieroglifu.

V. H. Tātad vārdnīca papildināta ar ziņām, kas nav atdalāmas no Ķīnas vēstures, kultūras un civilizācijas. No Latvijas sinologiem un Āzijas lietu speciālistiem esmu dzirdējis arī atzinīgus vārdus par moderno valodu, kas ir likta lietā.

P. P. Esmu uzklaušījis cilvēkus, kas šo vārdnīcu izmanto savā praktiskajā darbībā. Teiksim, Ārlietu ministrijā jāpārtulko latviski teksts, kas saņemts ķīniešu valodā. Atbildība par katru zīmi. Vārdnīcas beigās es rakstu, ka šis izdevums varētu būt pamudinājums pēc kādiem gadu desmitiem ķerties pie citas vārdnīcas. Tā atbilstu laikam, kuru mēs vairs nepiedzīvosim. Viss ir mainībā. Man šajā vārdnīcā ir ĶTR kultūras revolūcijas** leksika, tāpat arī šodien lietotā ķīniešu valodas leksika.

V. H. Ar ko saistāma pastiprināta interese par ķīniešu valodas apguvi Latvijā? Varbūt sava ietekme tam, ka ķīnieši pie mums vairs neierodas tikai kā tūristi vai diplomāti?

P. P. Tas varētu būt viens no faktoriem. Taču visvairāk šī interese saistāma ar Ķīnas uznācienu uz pasaules skatuves. Strādājot ar jauniešiem sinologiem, redzu, kā viņi aizraujas, atrod interesantu, adekvātu un ļoti apmaksātu darbu. Turklāt Ķīnā mūsu augstskolas beidzējs nonāk ārkārtīgi spēcīgas kultūras ietekmē, kas darbojas pavisam citā dinamikā, salīdzinot ar Latvijas dzīves ritmu.

V. H. „Smadzeņu noplūde” arī Austrumu virzienā?

**Kultūras revolūcija — to kā plašu politisku kampaņu Mao Dzeduns uzsāka 1965. g. Priekšplānā bija cīņa ar Konfūcija ietekmi, bet īstenībā tā bija milzu apmēru cīņa par Ķīnas Kompartijas varas saglabāšanu. Tas ir laika posms līdz 1975. g.

P. P. Var tā nosaukt. Vienlaikus ĶTR atvērtā arī dažādu svešvalodu apguvei. Un tā nav tikai angļu valoda — arī franču, korejiešu, japāņu, portugāļu (pirmām kārtām — Makao), vācu un citas. Strādājot Pekinā, saskāros ar zinātniekiem, kuri īpaši pēta Baltijas valstis. Viņi pamatā izmanto avotus angļu valodā, ir

labi informēti par procesiem mūsu reģionā. Iepriekšējā mācību gadā (2013/2014) Ķīnā augstākās izglītības sistēmā vieta ierādīta arī latviešu valodas apgūšanai. Arī tur strādā cilvēki no Latvijas.

Voldemārs Hermanis

PIE MĀLPILS KULTŪRAVOTIEM

LZA kārtējā izbraukuma sēde par Mālpils novada kultūrvēstures jautājumiem notika 2013. g. 29. augustā ciešā sadarbībā ar Mālpils novada domi un biedrību „Idoves mantojums”. Norises vieta — 1988. g. celtais un jaunajām funkcijām adaptētais Mālpils kultūras centrs.

Kā savā uzrunā sacīja LZA prezidents akadēmiķis Ojārs Spārītis, mums vairs palicis kopt vienīgi kultūras, valodas, intelekta un savas domāšanas suverenitāti. Uz konferenci no Rīgas ieradās kultūrvēsturnieki, arheologi, valodnieki, mūzikas zinātnieki un muzejnieki. Arī pašā Mālpilī ir aktīvs akadēmiskas ievirzes cilvēks, par kādu sevi pieteikusi kultūrvēsturniece, *Dr. art.* Ieva Pauloviča („Idoves mantojums”).

Mālpils pašvaldības ilggadējais vadītājs Aleksandrs Lielmežs atgādināja, ka vēl 20. gs. 70.–80. gados teritorija Mergupes un Sudas krastos bijis liels būvlaukums. Veidots paraugciemats. Mālpils parasti asociējies ar meliorāciju, lauku mehanizāciju un vērienīgām mākslas dienām. Novadā ir arī savi dabas resursi, ģipšakmeni un kūdras ieskaitot. Vienlaikus pašvaldība piedāvā vīziju, proti, Mālpils kā izglītības, kultūras un sporta centrs ar pilnvērtīgu dzīves telpu un daudzām iespējām.

Vēstures annālēs šī administratīvā centra vārds ierakstīts tikai sešus gadus vēlāk kā

Rīga — 1207. g. Par tiem, kas šajā dzīves telpā valdījuši, ienākuši un palikuši, radījuši un aizgājuši pasaulē, no dažādiem skatpunktiem runāja kā viesi, tā vietējie pētnieki.

LZA akadēmiķis, šīs konferences galvenais kurators Saulvedis Cimermanis analizēja samērā bagātos ar novadu saistītos pirmavotus. Pie tādiem pieskaitāmas kā daudzās Vidzemes baznīcu grāmatas, tā ārsta un vēsturnieka Oto Hūna 1802. un 1815. g. sastādītās aptaujas lapas ar vairākiem desmitiem jautājumu.

Uz Mālpili attiecas arī 13 vācbaltu etnogrāfa un vēsturnieka Johana Kristofa Broces (1742–1823) zīmējumi. Liekot kopā agrāko gadsimtu liecības, var modelēt kā mācītāju un zemnieku attiecības, tā restaurēt kultūrainavu pat riju un spīļarklu laikmetā.

Vairāki referāti bija veltīti kultūrvidei un mālpiliešu unikālajam mantojumam. Ritvars Ritums aplūkoja arheoloģijas pieminekļus Mālpils novadā, Ilze Māra Janelis — vēsturiskos dārzus un parkus. Pētnieku — kā arheologu, tā lingvistu — ievēribu saista novadā atstātās Vidzemes lībiešu pēdas. Tās saglabājušās, piem., upju un strautu nosaukumos (Suda, Sidraburga, Ērmaņurga u.c.), arī Sidgundas nosaukumā saskatāma lībiska izcelsme.

Arhitekts Jānis Zilgalvis stāstīja par Mālpils muižas apbūvi un īpašniekiem gadsimtu

gaitā. Vēsturiskajā Mālpils draudzes novadā 18. gs. bijušas arī Mūrmuiža, Buku, Vites, Akenstakas un vairākas citas muižas. Līdz mūsdienām saglabājušies savulaik pamatīgi izkopto vēsturisko parku un dārzu fragmenti. Sidgundas muižas parkā vēl šodien kuplo liepas no baronu laikiem.

Interesants bija Līgas Kreišmanes atskats uz Siguldas novadpētniecības muzeja ekspedīciju Mālpilī un Sidgundā (1981, 1982) un Antas Bračas ziņojums par 1944. g. Mores kauju mālpiliešu atmiņās. Folkloriste Māra Vīksna vēl 1984. g. paguvusi ierakstīt teicējas Annas Braunas (96 g.v.) pasakas un no savas vecmāmiņas aizgūtās dziesmas.

I. Paulovičas referāts bija veltīts tādai vēsturiskai simbiozei kā Vidzemes landrāts Gustavs Vilhelms fon Taube un Mālpils muiža. Viņa raksturoja šī īgauņu cilmes barona pret-runīgo personību un lielās pārmaiņas muižas izkārtojumā, sākot ar 1760. g. G. V. fon Taube saviem dzimtļaudīm licis rakt dīķus gluži kā katorzniekiem, bet vienlaikus dibinājis skolas un atstājis par sevi epitāfiju „cilvēks ar lielām ambīcijām”.

Daudzām mālpiliešu mājām un muižām tagad jauni saimnieki, bet fotogrāfijas, hronikas, kara un dzīves stāsti paliks kā vēstījums nākamajām paaudzēm. Atjaunota un sakopta Mālpils muiža, kura uzņem ne vien elitārus viesus, bet ver durvis arī organizētām ekskursijām.

Mālpils devusi daudz gaišu prātu, kas novada un arī Latvijas zinātnes vārdu nesuši tālāk pasaulē. Sākamam minēsim divus — acu ārstu Fēlikšu Lūkinu (1875–1934) un profesoru Augustu Ķešānu (1881–1954), kura „ķīmijas skolā gājuši” ne tikai divi 29. augusta referenti — Ilgars Grosvalds un akadēmiķis Tālis Millers. Te runa ir par slavenu cilvēku dinastijām un sava veida „talantu laboratorijām”. Vielu plašākām pārdomām deva Ilvas Pūķes ziņojums par ārsta F. Lūkina dzimtas koku ar saknēm Mālpils Ģērķēnu pusmuižā. No tā paša celma — Antonija Lūkina, kas tautā vairāk pazīstama kā cīnītāja par sie-

vietes tiesībām, un rakstniece Ivande Kaija. Tagad, simt gadu vēlāk, dzimtas oftalmologu stafeti tālāk nes Fēlikss Lūkins, juniors, kura arsenālā jau ir tādas modernas tehnoloģijas kā lāzerekorekcija.

Par savējo mālpilieši uzskata arī Britu Kolumbijas universitātes (Kanāda) ķīmijas profesoru Jāni Lielmežu, kas dzimis pavisam tuvos kaimiņos, Amatas novadā.

Viens no referentiem — Jānis Krēsliņš, seniors (ASV) — Mālpilī pats nevarēja ierasties, tāpēc teksts, veltīts izcilajam mālpilietim Ojāram Jēgenam, konferences dalībniekiem tika nolasīts. Mākslas un literatūras vēsturnieks, dzejnieks grafiķis un grāmatnieks O. Jēgens (miris 1993. g. Čikāgā) pēc viņa darbības pētnieka domām ilgi bijis „pienācīgi necildināts”.

To laikam nevaram sacīt par komponistu Emīli Melngaili (referēja Zane Gailīte), kas savos pasaules klaida ceļos vairākkārt ieradies arī Mālpilī. Koncertējis ar savu kori, ciemojies pie māsas Jūlijas Elizabetes Mednes un turpat, braucot ar divriteni, vācis tautas dziesmu melodijas.

Kultūrvēsturniece Māra Grudule atgriezās pie patālajiem zviedru laikiem Vidzemē, kad Mālpils mācītājs Salomons Guberts izdeva savu racionālas saimniekošanas rokasgrāmatu (1654). Par šo vīru Latvijas zinātnes un augstskolu sākotnes kontekstā savulaik rakstīja akadēmiķis Jānis Stradiņš. Referātus konferencē nolasīja arī valodnieks Pēteris Vanags (LU), fotovēsturnieks Pēteris Korsaks un literatūrvēsturnieks Pauls Daija.

Stāsts par novada kultūras un mākslas dzīvi nav iedomājams bez Skulmju dzimtas pieminējuma. Kā vēstīja žurnāliste Līga Blaua, vārds ”Skulmes” Mālpilī minēts, sākot ar 1920. g. Marta Skulme bija pirmā latviešu tēlniece profesore. Viņa kopā ar vīru scenogrāfu un gleznotāju Oto Skulmi daudzus ražena darba cēlienus aizvadīja Ģērķēnos. Šajās mājās viesojusies arī Martas māsiņa ķīmiķe Lidija Liepiņa, pirmā latviešu akadēmiķe. Mālpils kapos atdusas aktieris Valentīns

Skulme. Pirms pēdējās gadsimtu mijas Latvijas vārdu vistālāk pasaulē nesusi gleznotāja, latviešu trešās atmodas modinātāja un LZA goda locekle Džemma Skulme, kurai Mālpils allaž bijusi mīļās bērnības zeme.

Diezin vai Latvijā ārpus lielākām pilsētām citādi pelēkajos padomju gados vēl kaut kur rīkotas tāda vēriena mākslas dienas (1982, 1985, 1986), saviem novadniekiem veltītas izstādes, citi lieli pasākumi. Vairāk par to uzzinājām no mālpilietes Māras Ārentes ziņojuma „Mākslas klātesamība un pieejamība Mālpils novadā”. Šajā sakarā minēti arī tādi vārdi kā Kārlis Grapmanis, Laimonis Tikmanis, Kazimirs Anspoks un citi: katram no vi-

ņiem savs nopelns Mālpils kā centra/novada izaugsmē un koptēla spodrināšanā. O. Spārītis, resumējot visus ziņojumus un tekstus kopumā, atzinīgi bilda, ka, „jums, mālpilieši, jau pieder sava valsts”.

LZA izbraukuma sēde Mālpilī ļāva pārlicināties, cik nozīmīgi zinātnes vēstures un kultūras avoti rodami visriņķī, ja tos aprūpē un godā ceļ lietpratīgi speciālisti un centīgi novadnieki. Spilgti izkristalizējās atziņa, ka kultūras mantojuma saglabāšana, sekmīga uzturēšana ir un būs tieši atkarīga no paša novada un visas valsts saimnieciskās rosmes.

Voldemārs Hermanis

BALTIJAS JŪRAS SPIRTA SĀGA

Raimo Pullats, Risto Pullats, Aigars Urtāns.
Spirta jūra. Kontrabanda Baltijas jūrā starp diviem kariem.

Projekta vadītāja Dr. h. c. philol. Venta Kocere.

Rīga: apgāds „Zinātne”, 2012. 370 lpp.

Uz viesu galda smaržoja cepta cūkas gaļa, kūpēja tējas glāzes ar to gadu tradicionālo groku, ritēja vīru sarunas. Es, klusi iekārtojies tēva klēpī, klausījos krusttēva Oskara Rusāna stāstā par dienestu robežsardzē kaut kur pie Neretas. „Un tie kontrabandisti. Iedomājieties, kur viņi reizēm slēpj spirtu? Salej ter-

moforos, piesien pie jostas vai starp kājām, stāv mūsu priekšā, drebēdami un sāji smaidīdami. Tie gumijas maisiņi dažādi — Vācijā ražotie spirtā nešķīstot, bet citos gumijas piegārša jūtama. Cena tak aiz robežas divas reizes zemāka kā pie mums. Šis kortelītis tur par latu, pusotru ...”

Šo stāstu no 20. gs. trīsdesmito gadu vidus atcerējos, kad manās rokās nonāca grāmata „Spirta jūra”. Šai tiešām fundamentālajā izdevumā, kur 300 lappuses veltītas Somijai un Igaunijai, 70 — Latvijas pagrīdes spirta straumēm, neatradu nevienu norādi par gumijas termoforu pielietojumu, toties citus brīnumus gan. Kaut vai skārda traukus — krūšu, vēdera un gurnu skārda aplikas.

Visam te un tālāk minētajam abos ziemeļkaimiņos iemesls — Somijā no 1919. līdz 1932. g. ieviestais sausais likums, kā arī spirta ražotņu sagrāve kara gados kā Igaunijā, tā Latvijā. Atklājas, ka jūras ceļš pār Somu līci parastās zvejnieku laivās eksistējis jau cara gados: ostu tirgos igauņi somiem pārdevuši rudzus, kartupeļus, kāpostus, kāļus, apiņus. Somi igauņiem — malku, sālītas reņģes, cigoriņus, naglas, sērkokiņus, sāli.

Darījumi ieguvuši draugu tirdzniecības nosaukumu, kas brīvvalstu laikā turpinājušies kontrabandas statusā. Piem., no 1919. līdz 1922. g. uzrādīti 83 aizturētie ar papirosiem, tabaku, 25 — ar apģērbiem, 22 — ar galantērijas precēm, 10 — ar sērkokiņiem, 26 — ar spirtu, 15 — ar kandžu. Tie tikai ziediņi, jo ne Igaunijai, ne Somijai vēl nav izvēsta robežsardzība, muitas dienests, bet galvenais — nav apgūta spirta straume.

Taču tā sākas. Uz Somiju no Igaunijas, no Hamburgas, Dancigas, Kopenhāgenas un citām brīvostām. Arī uz Igauniju un Latviju.

Transporta pamattrauks — skārda taisnstūra kanna desmit litru tilpumā. Galvenais stratēģiskais pievedējs — jūras transportkuģis, kas noenkurojies neitrālos ūdeņos Somijas vai Igaunijas, paretam arī Latvijas krastu tuvumā un realizē spirta kannas piebraukušām motorlaivām, kuteriem. Tie pieder vietējiem spirta karaļiem, kas kļūst par miljoniāriem, arī cietumniekiem. Autori raksta, ka lielul lielā daļa grezno savrupmāju gar Somu līci un salām celtas uz kontrabandas spirta pamatiem. Autori lieto unikālu vēsturisku metaforu: „Viduslaikos Tallina kā Hanzas savienības noliktavu pilsēta cēlās ar sāli, tagad

Tallinā, Helsinkos un citur lielie mūra nami tika uzcelti, tā teikt, uz spirta.”

Reizēm vasaras sezonā Somu līci dreifē 20 (ne naftas), bet spirta nosacīti transportkuģi. Botnijas līcī — trīs. Enkurus tie paceļ tikai pēc iztukšošanās. Pelna ne tikai karaļi, arī vienkāršie pārvadātāji, zemnieki, zvejnieki, jo tajos gados galvenais transports ir laiva un zirga pajūgs. Labumu gūst ne tikai kontrabandā nodarbinātie. Pelna arī ķērāji — muitnieki, robežsargi, pārkāpēju uzrādītāji. Tā mūsu Liepājas pludmalē divi skolnieki no mola ierauga maīsu ar desmitlitriņām spirta kannām, paziņo, kur vajag, un prēmijā saņem 300 latu. Dārgo šķidrumu ārā nelej, bet nodod valsts spirta monopolam realizācijai. No šīs summas trešdaļa paliek muitnieku, robežsargu un policistu rīcībā.

Tvarstīšana nav vienkārša. Autori skrupulozi izpētījuši, pat uzrasējuši tādu fenomenu kā spirta transporta torpēdu. Tai ir no metāla profiliem sametināts karkass, kur stateniski ievieto 10–20 metāla kannas. Pie kuģa torpēdu ielaida ūdenī, vedējs paķēra tauvu un vilka uz krastu kā tīklu. Ja tuvojas muitnieki vai robežsargi, tauvu pameta. Bet pie tās ir boja un piesiets maisiņš ar sāli vai cukuru, kas novelk pludiņu dibenā. Vilcējs zina, cik ilgā laikā izkūst svara maisiņi. Pārliecinājušies, ka uzraugu nav — dodas pie bojas un velk torpēdu krastā. Savukārt Latvijas robežsargi atklājuši, ka pajūgiem ilksis izgatavotas no metāla caurulēm, kurās spirts iepildīts un noslēgts ar uzgriežņiem. Par to mans krusttēvs netika stāstījis.

Ne jau kontrabandistu izdoma vien apgrūtina robežsardzi un muitu. Pirmajos gados valsts instancēm vienkārši nav motorlaivu, ar ko spirta karaļus noķert. Pēdējiem kuteri ar 300–500 zirgspēku motoriem, muitai — knapi 50... Vēlāk arī ķērāji tiek pie attiecīgām ātrlaivām, konfiscējot tās aizturētiem kontrabandistiem. Somu muitnieki izmanto pat hidroplānu.

Neskatoties uz grūtībām, somi 1931. g. konfiscē 700 000 litru nelegālā spirta. Šis

rādītājs 1934. g. samazinās līdz 100 000, 1939. g. — jau 44 000. Sausais likums ir atcelts. Igaunijā 1931. g. konfiscē 310 000, 1932. g. — 22 000 litru. Pēdējais skaitlis Igaunijai raksturīgs, jo arī 1931. g. aizturēti un iztukšoti teritoriālajos ūdeņos iebraukuši divi bāzes kuģi.

Notiek arī šaušanās, vienreiz kontrabandisti laiž darbā ložmetēju. Tomēr sadursmju asumu un daudzumu nevar salīdzināt ar Alkapones apjomiem ASV.

Neskatoties uz šiem it kā lielajiem skaitļiem, visu triju valstu robežsargi, muitnieki un policija apzinās, ka viņu rokās un valsts budžetā nonāk tikai desmit procenti no Baltijas valstīm domātā nelegālā spirta. Par to liecina grāmatas pielikumi. No Dancigas un Ķīles 1928. g. uz Somiju izvests 8 000 000, 1929. g. — 11 000 000 litru simtsgrādīgā. Turklāt vēl dzērienu 9 000 kastes. Šie dati ņemti no attiecīgo ostu reģistriem, kur norādīts kuģa nosaukums, piederība, krava — spirts litros, dzērieni kastēs. Autori uzskaita aizturētās un tiesātās personas visās trijās valstīs, un to skaits sniedzas simtos.

Salīdzinātas spirta cenas dažādās valstīs, kas ir vai galvenais iemesls spirta pāsuņiem un bēgumiem. Piem., 0,25 litru spirta 1931. g. maksāja Latvijā 3,15, Igaunijā — 1,65, Lietuvā — 2,15, Polijā — 2,33 latu. Mūsu kaimiņos 30. gados Vācijā kontrabandas spirta litrs maksājis četras somu markas, Igaunijā 10, bet Somijā 100 markas. Var rēķināt peļņu. Igaunijā veikts šāds aprēķins: desmitlitrīgs skārda trauks ārzemju spirta maksā 12 kronas, bet valsts veikalā — 48 kronas. Savukārt par vispārējo peļņu kontrabandas nozarē var spriest pēc viena Igaunijas spirta karaļa — Kolgas grāfa Eduarda Krenstrema ienākumiem 1930. g. — 660 000 kronu. Viņa īpašumā bijuši četri kuģi.

Iekrīt un tiesā. Somijā 1923. g. notiesā 244 kontrabandistus, t.sk. 154 vāciešus, 60 igauņus, desmit zviedrus, divdesmit ir pārējie. Tie visi ir jūrnieki.

Kā pretstatu tiesu darbiem autori izskaitlojuši, ka tai pašā Somijā sausā likuma gados ar kontrabandu maizi pelnījuši 100 000 cilvēku, toties valūtas zaudējumi ik gadus saņieguši 400–500 miljonus marku.

Latvija apskatītajā periodā ne tuvu nesasniedz ziemeļkaimiņu kontrabandas apjomus. Vispirms tam traucē no 1921. g. ieviestais valsts degvīna monopols. No 1922. g. spirta vajadzības nodrošināja vietējie spirta brūži. Legālais alkohols valstij deva līdz 30 miljonu latu gadu. Tomēr alkohols Latvijā daudz nodokļu dēļ bija apmēram divreiz dārgāks kā kaimiņvalstīs. Latvijai veicās ar kontrabandas apkarošanas vadību. Muitas departamentu divpadsmit gadu vadīja Eduards Dundurs, robežsardzes brigādi — bijušais kaujas virnieks, ģenerālis Ludvigs Bolšteins.

Latvijas apstākļos par spirta galvaspilsētu kļuva Liepāja, rajoniem — Kurzemes jūrmala. Lai arī apkopojot materiāli nav uzrādīti, konstatēts, ka Liepājas ostā uz motorkuģa „Barche” atrod 2500 litru spirta, uz motorlaivas „Ada” — 1800 litru. 1925. g. janvārī Liepājas muitas pārvaldē glabājies 12 000 litru konfiscēta spirta. Kāds aģents ziņo no Vācijas, ka Holandes spirta koncerns pārdevis kontrabandistiem 150 000 litru spirta izvešanai uz Latviju. Kuģus un laivas ar spirtu arestē pa visu piekrasti, piem., 1925. g. Papes bākas rajonā robežsargi aiztur vācu motorkuģi „Hans Heinrich” ar 3260 litriem un lielu naudas summu par jau pārdoto spirtu. Latvijas kontrabandisti lietoja arī „torpēdas”, tikai sāls un cukura vietā pie gremdēšanas izmantoja ar līmi pārklātu korķa plāksni. Līme sāļajā ūdenī izšķīda un korķa pludiņš pēc noteikta laika uzpeldēja. Par mūsu spirta karaļiem nosacīti var titulēt liepājniekus Jūliju Sniedzi un Jāni un Miķeli Grēves, starp spirta izplatītājiem uz sauszemes — arī liepājnieks Jankels Šapiro. Tomēr konfiscēta spirta daudzums nav salīdzināmas ar Igaunijas un Somijas apmēriem. Piem., 1931. g. uzrādīta lielākā summa — 7984 latu.

Ciņu ar kontrabandu plaši apraksta un fotodokumentē Latvijas prese. Arī pie mums

kontrabandas kuģu aizturēšanā piedalās hidropoplāni, pat karakuģis „Virsaitis”. Kādu kontrabandistiem atņemtu motorlaivu ar 3 x 240 ZS motori, trīs propelleriem turbīnām „Tosmares” rūpnīca izremontē, uzstāda lieljaudas prožektorus, sirēnas, divus ložmetējus, nosauc par „Bultu” un nodod robežsargiem.

Par kontrabandistiem raksta ne tikai prese. Tēmai pievēršas arī rakstnieki: Jānis Osis romānā „Zelta drudzis”, Anšlavs Eglītis novelē „Brauciens uz „Gotlandi””, Vilis Lācis lugā „Bāka uz salas”. Tvaikoņa „Neibāde” avārijai pie Vecāķiem veltīts šlāgeris „Neibāde”. Atklājies, ka ar tvaikonī pārvadāti ne tikai pasažieri, bet arī kontrabandas spirts.

Kad sākas Otrais pasaules karš, kontrabandai pienāk gals. Spirta karaļi savu floti pārkārto legālu preču transportam un sāk praktizēt bēgļu pārvešanu pār Somu līci, Ladogas ezeru un Baltijas jūru. Domājams, ka daudzi Igaunijas un Latvijas bēgļi uz Zviedriju tika transportēti ar bijušo kontrabandistu floti.

Šajā apskatā nepieskāros visām grāmatā atklātajām problēmām, piem., valstu politiskajam fonam, organizētās noziedzības jēdzienam un īpatnībām Baltijas apstākļos. Tomēr astoņas lappuses ar pielikumiem, 62 lappuses atsaucēm, 14 — ar avotu un literatūras uzskaiti un personu rādītājs liecina ja ne par „Spirta jūras” akadēmisko statusu, tad novatorisku un skrupulozu pieeju noteikti. Tas autoru Raimo un Risto Pullatu, Aivara Urtāna — autora un arī redaktora, tāpat redaktoru Gun-tara Godiņa un Ievas Jansones nopelns.

Pagarā apskata beigās jāuzteic perfektais Renātes Blumbergas tulkojums, Ventas Koceres un Ingrīdas Segliņas drosme un ieguldītais darbs starptautiskas, aizmirstas tēmas atklāsmē mūsu vēsturiskajā literatūrā.

Skatot plašo materiālu par vienas noziedzīgi saimnieciskas nozares darbību trijās Baltijas valstīs, nevilšus uzpeld jautājums: ko mēs šodien zinām par mūsdienu kontrabandu ar spirtu, tekstilu, cigaretēm utt. un cīņu ar to. Kādas cisternas, kādi furgoni, kādi

Liepājas apriņķa robežsargi ar konfiscēto kontrabandas spirtu. 20. gs. 20. gadu beigas. Latvijas Kara muzeja krājuma foto (bez autora norādes)

trimarāni un gaisakuģi, kas zin', varbūt raķetes transportē nelikumīgās kravas. Aprautās ziņas presē, televīzijā nav salīdzināmas ar to karikatūru, reportāžu un fotoklāstu, kas redzams 20. gs. triju valstu presē, nerunājot nemaz par daiļliteratūru. Jau kuro reizi uzdo du jautājumu: kur palikuši mūsu dramaturgi? Padomju cenzūras bezprecedenta apstākļos pratām radīt patiesas lugas. Šodien Dailes teātris uzved visas pasaules autoru skatuves darbus, bet latviešu vārda 2012.–2013. g. abonementā nav. Mēs atkarotjam Pāvila Roziša „Cepli” visos iespējamās skatuves, kino,

radio variantos, bet šādas miljonu „kurtuves” ikdienā un leksikā mums burtiski ir zem kājām. Kas tā par radošu impotenci kā rakstnieku, tā teātru režisoru pieejā. Attiecīgo die nestu vadītājiem vajadzētu būt atklātākiem radošu personu meklējumos. Kā tas bija Eduarda Dundura, Jaņa Ķēmaņa un Ludviga Bolšteina laikos.

Vecās Derības citāts, kas likts spirta jūras pētījuma sākumā, liekams arī nobeigumā: „Kas ir jau bijis, tas atkal būs, un kas jau ir noticis, tas atkal notiks ...”

Uldis Lasmanis

ZINĀTNES DZĪVES HRONIKA

Novembris

1. novembrī LZA Ķīmijas, bioloģijas un medicīnas zinātņu nodaļas un Lauksaimniecības un meža zinātņu nodaļas apvienotā sēde. Ar referātu par drukāto un elektronisko informācijas nesēju konkurenci un sadarbību, kā arī to ietekmi uz apkārtējo vidi uzstājās akadēmiķis Arnis Treimanis, savukārt LU Akadēmiskās bibliotēkas Krājuma digitalizācijas projektu vadītājs Valdis Mazulis sniedza ziņojumu par bibliotēkas krājumu digitalizāciju.

2. novembrī LZA koris „Gaismaspils” RLB Zelta zālē sniedza savas 65. jubilejas koncertu. Koncerta dalībniekus un viesus uzrunāja LZA prezidents Ojārs Spārītis, vēlot aktīvi skandēt dziesmas, iestudēt aizvien jaunas un daudzīnāt LZA vārdu. LZA prezidenta Pateicības rakstus saņēma mākslinieciskais vadītājs Andžejs Rancevičs, diriģents Aivis Daiņa, koncertmeistars Ritvars Knesis (*Zinātnes Vēstnesis*. 2013. 11. nov.).

8. novembrī akadēmiķim Gunāram Čipēnam — 80.

Valsts Priekuļu laukaugu selekcijas institūta 100. jubileja.

12. novembrī LZA Senāta sēde. Senāts apsprieda LZA jauno locekļu kandidatūras un Letonikas 5. kongresa un Eiropas Zinātņu un māks-

lu akadēmijas izbraukuma sēdes rezultātus. Pēc LZA Senāta sēdes tika atklāta ekslibristes, medaļu mākslinieces Elītas Vīliamas izstāde (*Zinātnes Vēstnesis*. 2013. 25. nov.).

LZA goda loceklim Jānim Streičam piešķirts Rēzeknes Goda pilsoņa nosaukums (*Diena*. 2013. 12. nov.).

13. novembrī LZA ārzemju loceklim Ivaram Melngailim — 80.

LZA korespondētājloceklim Uldim Vīkmanim — 70.

14. novembrī LR Ministru kabineta balvu pasniegšana. Balvu saņēma LZA īstenā locekle Jekaterina Ērenpreisa, LZA goda loceklis Dainis Īvāns un LZA goda loceklis Indulis Ojārs Ranka.

LZA izbraukuma sēde kultūras pilī „Ziemeļblāzma”. Iepazīšanās ar restaurēto pili (Ieva Rozenberga), RLB priekšsēdētāja, LZA goda locekļa Gunta Gailīša apsveikums LR proklamēšanas svētkos, akadēmiķa Georga Andrejeva uzruna, LZA korespondētājlocekļa Tāļa Tisenkopfa ziņojums par zinātniskā darba rezultātiem.

15. novembrī starptautiska konference „Latvijas valsts veidošana un atjaunošana” Rīgā, Melngalvju nama Svētku zālē. Moderatori: Valters Nollendorfs, Valters Ščerbinskis, Ivars Ījabs. Piedalās:

Valsts prezidents Andris Bērziņš, ANO ģenerālsekretārs Bans Kimūns.

18. novembrī Globālais zinātņu akadēmiju tīkls (*InterAcademy Panel, IAP*) un Globālais medicīnas zinātņu akadēmiju (angl. akronīms *IAMP*) tīkls publicēja ziņojumu *Rezistence pret antibiotikām — aicinājumu rīkoties (IAP / IAMP Statement Antimicrobial Resistance — a Call for Action)*. Pavisam 105 pasaules zinātņu akadēmijas, tostarp arī LZA, atbalstīja šo ziņojumu, un tas publicēts tieši 18. novembrī — Pasaules antibiotiku informācijas dienā (*World Antibiotics awareness day*).

26. novembrī Latvijas Pašvaldību savienības, LZA, Tautsaimniecības pētniecības fonda konference — diskusija par sociālo un veselības jautājumu mijiedarbību.

27. novembrī RSU grāmatas „Ķirurģija” (profesora Jāņa Gardovska redakcijā) otrā, pārstrādātā izdevuma atvēršana.

28. novembrī Latvijas Zinātņu akadēmijas Rudens pilnsapulce. Pilnsapulci atklāja LZA prezidents Ojārs Spārītis. Pilnsapulci uzrunāja LR Izglītības un zinātnes ministrs Vjačeslavs Dombrovskis un pasniedza LR Ministru kabineta Atzinības rakstus akadēmiķim Oļģertam Krastiņam un LU asociētajam profesoram Vjačeslavam Kaščejevam.

Pasniegta LZA Lielā medaļa, kas 2013. g. piešķirta akadēmiķim Andrim Ambainim par izciliem rezultātiem kvantu skaitļošanas teorijā. *Laudatio* A. Ambainim sacīja akadēmiķis R. M. Freivalds. A. Ambainis sniedza izcilu akadēmisko lekciju „Kvantu skaitļošana: starp datorzinātņi, fiziku un matemātiku”. Pilnsapulci uzrunāja arī Jelgavas pilsētas mērs Andris Rāviņš. Sekoja LZA jaunu locekļu vēlēšanas, balsu skaitīšanas laikā notika debates par aktuāliem zinātnes dzīves jautājumiem, kurās piedalījās akadēmiķi Andrejs Siliņš un Ivars Kalviņš, LU CFI direktora vietnieks zinātniskajā darbā LZA korespondētājloceklis Mārtiņš Rutkis, Latvijas jauno zinātnieku apvienības pārstāve Daina Lāce, Ventspils augstskolas rektore Gita Rēvalde, Vidzemes augstskolas rektors Gatis Krūmiņš. Par LZA locekļiem tika ievēlēti: par īstēnajiem locekļiem — Dace Gardovska (medicīna), Jānis Kloviņš (bioloģija), Aldis Kārklis (lauksaimniecības zinātne), Juris Purāns (fizika), Andrejs Veisbergs (valodniecība). Par Goda locekļiem tika ievēlēti dzejnieks Guntars Godiņš, arhitekts Andris Kronbergs, gleznotājs Aleksejs Naumovs un Nacionālās bibliotēkas direktors Andris Vilks, par ārzem-

ju locekļiem — Viļņas universitātes rektors fiziķis Juris Banis (*Jūras Banys*), Nobela prēmijas laureāts medicīnā Haralds cur Hauzens (*Harald zur Hauzen*), Orhūsas universitātes profesors fiziķis Nils Kristensens (*Niels Christensen*), Melburnas katoļu universitātes profesors Jānis (John) Tāļvaldis Ōzoliņš un valodnieks Igaunijā valodas institūta pētnieks Lembits Vaba. Par LZA korespondētājlocekļiem ievēlēti Kārlis Čerāns (informātika), Jānis Ikskens (politoloģija), Aigars Jirgensons (ķīmija), Vjačeslavs Kaščejevs (fizika), Sandra Lejniece (medicīna), Dainis Edgars Ruņģis (mežzinātne) un Ilze Skrabule.

29. novembrī RLB Līgo zālē atvērts zinātnisko rakstu krājums „Dzīves dziesma sarkanā. Ojārs Vācietis un viņa laiks”. Sast. Ausma Cimdiņa, runāja Mārcis Auziņš, Dace Melbārde, Andris Ameriks, Jānis Peters.

30. novembrī pirmoreiz pasniegta Žaņa Katlpa balva LZA goda locekļiem Mārai Zālītei par nacionālās tematikas aktualizāciju Latvijas teātru vidē (mūzikli „Lāčplēsis”, „Teiksma par Zīgrīdu Annu Meierovicu”) (*Latvijas Avīze*. 2013. 2. dec.).

Decembris

2. decembrī LZA ārzemju loceklim Kristapam Zariņam — 70.

3.–4. decembrī Rīgas Tehniskās universitātes profesors Artūrs Medvids pārstāvēja Latvijas Zinātņu akadēmiju Kijevā notiekošajā Starptautiskās Zinātņu akadēmiju apvienības (SZAA) jubilejas sanāksmē, kura tika veltīta Ukrainas Zinātņu akadēmijas prezidenta B.E.Patona 95 gadu jubilejai un SZAA dibināšanas 20. gadadienai.

4. decembrī LZA izbraukuma sēdē Alūksnē atvēra grāmatu „Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads” (Rīga: apgāds „LZA Vēstis”, 2013. 383 lpp.).

5. decembrī LZA korespondētājloceklim Aleksandram Šostakam — 65.

LZA sēde Doma baznīcas Kapitula zālē. Sēde veltīta Bībeles jaunajam tulkojumam. LZA prezidenta Ojāra Spārīša uzruna. Zinātniskie ziņojumi: *Dr. theol.* Valdis Tēraudkalns, *Dr. theol.* Ralfs Kokins, *Dr. philol.* Maija Balčiņa. Iepazīšanās ar Doma baznīcas restaurācijas rezultātiem.

5.–6. decembrī prezidents Ojārs Spārītis piedalījās ES valstu Zinātņu akadēmiju konsultatīvās padomes (angl. akronīms *EASAC*) kārtējā sanāksmē, kas notika Itālijas Nacionālajā Zinātņu akadēmijā Romā.

6. decembrī Rīgas Tehniskās universitātes Materiālzinātnes un lietišķās ķīmijas fakultātē (MLĶF) notika seminārs ķīmijas un dabaszinātņu skolotājiem «Ķīmija kā prioritāte», kura laikā MLĶF un uzņēmumi apbalvoja labākos 2013. g. ķīmijas un dabaszinātņu skolotājus. Kopumā tika piešķirti 14 apbalvojumi skolotājiem no desmit Latvijas pilsētām, no tām četriem uzņēmumiem sadarbojoties ar RTU Attīstības fondu.

Emīlijas Gudrinieces vārdbalvu no Latvijas Zinātņu akadēmijas saņēma Salacgrīvas vidusskolas skolotāja Laimdota Pelše.

RTU MLĶF sadarbībā ar a/s „Olainfarm” un nodibinājumu „Rīgas Tehniskās universitātes Attīstības fonds” piešķīra četras balvas 100 latu vērtībā nominācijā „Labākais ķīmijas skolotājs”.

Organiskās sintēzes institūts sadarbībā ar RTU Attīstības fondu piešķīra apbalvojumu Antoņinai Japinai no Saldus 2. vidusskolas un Ludmilai Volkovai no Rīgas 22. vidusskolas. SIA «Bauskas alus» sadarbībā ar RTU Attīstības fondu apbalvojumu pasniedza Bauskas Valsts ģimnāzijas skolotājai Aijai Vanagai, savukārt SIA «Saint Tech» apbalvoja Daugavpils Valsts ģimnāzijas skolotāju Irīnu Fjodorovu.

8. decembrī LZA goda doktoram Pēterim Albertam — 60.

LZA *Dr. h.c.* Venta Kocere apbalvota ar Kņazienes Olgas ordeni (Ukraina).

9. decembrī Latvijas eksprezidente, LZA īstenā locekle Vaira Viķe-Freiberga ievēlēja par Pasaules lideru alianses „Madrides klubs” prezidenti (*Diena*. 2013. 9. dec.).

LZA ārzemju locekļiem Elzai Reihmanei — 60.

10. decembrī LZA īstenajam loceklim Jānim Stradiņam — 80. Mazajā ģildē akadēmiķa Jāņa Stradiņa astoņdesmitajā dzimšanas dienā Latvijas Organiskās sintēzes institūts, Latvijas Universitāte un Latvijas Inovatoru apvienība rīkoja forumu — akadēmisku konferenci „Zinātnes un kultūras mijiedarbība Latvijā un pasaulē”. Konferences atklāšanā uzrunas sacīja Valsts prezidents Andris Bērziņš, Latvijas Organiskās sintēzes institūta direktors

Ivars Kalviņš, LU rektors Mārcis Auziņš un Ainārs Dimants. Ar priekšlasījumu „Vai Latvijas Republikai ir vajadzīgi zinātnieki?” uzstājās Jānis Stradiņš, referātus nolasīja arī Imants Lancmanis, Džons Medveckis (Latvijas goda konsuls Filadelfijā), Mārtiņš Kaprāns, Ilmārs Rimšēvics. Sekoja akadēmiskā kora „Latvija” koncerts LZA goda locekļa Māra Sirmā vadībā, piedaloties LZA goda loceklim Raimondam Paulam un LNO solistiem, pēc tam svinīga pieņemšana Minsteres zālē.

11. decembrī notika FTZN sēde — Tehnoloģiju ierosmes ARTEMIS projektu rezultātu apspriešana. Par projekta *Safety Certification for Software-intensive Systems with Reusable Components* rezultātiem ziņoja Rīgas Tehniskās universitātes profesors *Dr.sc.ing.* Anatolijs Ļeščenkovs, vadošais pētnieks *Dr.sc.ing.* Mihails Gorobecs, *Dr.sc.ing.* Aleksejs Tatarinovs (*SIA Algorego*) un *Dr.sc.ing.* Ilja Korago (*VAS Latvijas dzelzceļš*). Par Projekta *Robust & Safe Mobile Co-operative Autonomous Systems* rezultātiem — LZA goda doktors, *Dr.sc.comp.*, LU Matemātikas un informātikas institūta profesors Jānis Bičevskis.

12. decembrī akadēmiķa Jāņa Stradiņa godināšana LZA Mazajā zālē. Jubilāram par godu apgāds „Zinātne” izdevis veltījumu un atmiņu krājumu „*IUCUNDI ACTI LABORES*” (sast. akad. Ilga Jansone).

13. decembrī a/s „Latvenergo” telpās notika LZA un a/s „Latvenergo” 2013. g. balvas svinīgā pasniegšana.

15. decembrī LZA korespondētājlocekļiem Annai Stafekai — 60.

18. decembrī „Sagaidīsim Ziemassvētkus ar baltām domām” — tradicionālais Ziemassvētku sarīkojums, kurā pasniegti LZA locekļu diplomu Rudens pilnsapulcē ievēlētajiem jaunajiem locekļiem. Pasākumā uzrunas sacīja LZA goda locekļi Juris Rubenis un Zbigņevs Stankevičs.

20. decembrī LZA Mazajā zālē Cicerona balvu pasniegšana Sandrai Kalnietei, Andrim Vilkam, Andrim Rāviņam, Ābramam Kleckinam. Zviedrijas politiķim Karlam Biltam balva tika pasniegta 2014. g. 9. janvārī Saeimas Sarkanajā zālē.

23. decembrī LZA ārzemju loceklim Tillam fon Egidijam — 80.

28. decembrī LZA ārzemju loceklim Ralejam Tepferam — 80.